

ADATTÁR.

KÉT KURUCKORI KÖLTEMÉNY.

Az alább — Jakubovich Emil szíves másolata alapján — közölt két költemény a szarvaskendi Sibrik-család irományai közt maradt fenn. (Letét a Nemz. Múzeum levéltárában.) Thaly Kálmán 1867 tavaszán jelentést tévén az Akadémiának a dunántúli levéltárakban végzett búvárlatairól (Tört. Értekezések 1867. I. k.), a több mint száz (közte 42 családi) levéltár anyagának ismertetése során nem említi sem a Kőrmend közelében fekvő Szarvaskendet, sem az itt ősidők óta birtokos Sibrik-családot. Nem volt tehát alkalma a család leveles-ládájában rejtőző alábbi verseket megismerni, különben bizonyosan kiadta volna vagy *Adalékjaiban* (1872) vagy a *Tanulmányai* (1885) toldalékaul közölt versek közt. Eddig — legalább tudtomra — más sem adta ki.

A kéziratok mindegyike másolatnak látszik s egyiknek sincs címe. Az I. sz. a Rákóczi-fölkelés lelegejéről való; szerzője a 23. versszak szerint még «szép Lengyelországban gondolta», de már itthon «vég-Kálló várában» foglalta írásba. Ez pedig 1703 július második felében történt. Rákóczi Ferenc ugyanis csak Beresényi zsoldos lovashadának megérkezése után, július 7-én kezdte meg előnyomulását; július 14-én kelt át a Tiszán, s első diadala pár nap múlva Kálló várának elfoglalása volt. A német őrséget zsoldjába fogadta, itt szerezte első ágyúit is, s a hajdúság csallakozásával megszaporodott népseregét itt kezdte szervezni. E reményt keltő munka közben készült a költemény, melynek *Rákóczi Ferenc buzgó éneke* címet adtam, hogy megkülönböztessen a Szencsey-codexből kiadott *Rákóczi énekétől* (*Adalékok* II. 13. l.), melynek keltét Thaly 1703 okt.-dec.-re teszi, másrészt azért is, mert a költemény 9. versszaka 2-ik sorában a szerző maga is «buzgó ének»-nek (*istenes ének* vagy *könyörgés* értelemben) nevezi s az «ad notam» jelzés szerint éneklésre szánta. Ha Thaly a Szencsey-féle ének szerzőjéül is Rákóczit tartja, sokkal több ok alapján mondhatjuk őt a «buzgó ének» szerzőjének, nemcsak történeti vonatkozásai miatt, hanem azért is, mert ebben a maga mélyen vallásos érzületét, Isten segítségével való bizodalját, a maga isteni küldetésében való hitét, a nép szenvedéseinek átérzését s a maga önfeláldozó elhatározását oly híven fejezi ki, ahogy más alig tudta volna, s mert gondolatai s kifejezései sok rokonságot mutatnak a *Rákóczi F. imádságával*, melyet Thaly egy 1703-iki debreceni nyomtatvány után adott ki (Rákóczi-tár I. k. 1866), továbbá *Emlékiratainak* első fejezetével és egyéb munkáival. Rákócziról tudjuk, hogy költői lendülettel beszélő szónok, jeles író és nagyműveltségű ember volt, ki szíve teljéből (ex abundantia cordis) fakadó gondolatait és

érzelmeit képes volt versekbe foglalni. A «buzgó ének» mind emelkedett hangulata, mind egységes szerkezete és kifejezéseinek szépsége miatt jóval fölötte áll a Szencsey-féle «Rákóczi-ének»-nek s egyike a kuruckori költészet legszebb darabjainak.

A költemény fennmaradt egyetlen másolata — néhány szó kiejtéséből, illetleg írásából (általom, válosztott, láthatna) következtetve — dunántúli ember kezeírása lehet, talán éppen azé a Sibrik nevű «fiatal nemesé», aki Rákóczi *Emlékiratai* szerint az 1706 nov. elején vívott zala-egervári győzelmes ütközetben — sok vitéz ősenek példájára — azzal tüntette ki magát, hogy a német hadtest parancsnokát, Heister Hannibál tábornokot elfogta s 27 zászlóval együtt a fejedelemez kíséerte. Ez pedig valószínűleg az a szarvaskendi Sibrik Miklós, aki Rákóczit bujdosásában is híven elkíséerte, s akinek mint «szeretett udvarmester»-ének tizezer livre-t (ezüstfranc) hagyott rodstói végrendeletében, de ez félév múlva (1735 okt. 7.) maga is követte urát a halálba. A költeményt — Rákóczi környezetében tartózkodva — még itthon írhatta le s küldte vagy alkalmilag maga vitte haza családjának.

A II. számú versnek címét a 1. versszak 2-ik sorából vettem. Ennek nemcsak leírója, hanem szerzője is dunántúli ember (szállonak, mast, hajdoni) lehetett. Mint költemény nem versenyezhet az előbbivel, de tartalmilag nem érdektelen. Erkölcsrajzokban meglehetősen szegény irodalmunkban ez is egyik bizonyítéka annak, hogy a felszabadító török háborúk után mily hamar kezdtek átalakulni a régi magyar világ életmódja, szokásai, viselete, erkölcei, főképp a nyugoti szélek vegyes lakosságú vidékén. A neustadti véres ütközetből (1703) sebesülten hazatért b. Palocsay György, a későbbi kuruc generális, már 1704-ben felháborodva gúnyolódik az itthon oly gyorsan elterjedt idegen divaton s új szokásokon. (38 versszakra terjedő *Nay modi* c. versét közöltem az IK., 1912. 5–10. l.). A fényes magyar ruházatára büszke «nyalka kuruc» is gúnyolja a lompos németséget, a kuruc dicsőség hanyatlása idején viszont a labancok gúnyolódnak a kurucok magyar viseletén. (L. Thaly *Adalékok* II. köt.) Ebből a korból, a XVIII. század első tizedéből való az itt közölt vers is, mely annyira rokon a Palocsay versezetével, mintha ennek csak kivonata volna. Szerzője a kurucérlémű, szélső dunántúli (Zala, Vas vm.) magyarság egyik tagja lehet, kinek az erkölcs- és vagyonrontó «új módi»-n való elkeseredése akkor közérzést fejezett ki. Így került másolata a Sibrik-családdhoz.

I.

Rákóczi Ferencz buzgó éneke. (1703. júl.)

Ad notam: *Iffiuságom vétke.*

1. Oh fölséges Isten, ki lakozol menyben,
Fényes menyországban, mint királyi székben,
Ugy ülsz és parancsolsz földön és az égben,
Senki te elütted nem bujhat rejtekben.
2. Mostan beszédemet nyujtom ti hozzátok,
Az kik magyaroknak mondgyátok magatok.
Éktelen szítkotok, kérlek, elhadgyátok,
Hogy Isten irgalma terjedgyen reátok.

3. Vajki sok ideje, hogy Isten ostorát,
Szenveditek méltán az ő nagy csapását.
Kérlek, engeszteljük az Isten haragját,
Hogy mi réánk oncsa ő bőv áldassát.
4. Magyar nemzet, kérlek, tekénes(d) meg magadat,
Vitéz módra termelt nagy híres voltodat,
Mert mind eltapodták minden hatalmadat,
És mind elterheltek szép friss ágaidat.
5. Vajki sok sohaitást szívükből bocsáttunk,
Hogy kételességből nagy summákat adtunk,
Szép örökségükből immár el-kifogytunk,
Hogy csak koldulásra tellyességgel juttunk.
6. Oda van és megholt szép privilegiomod,
Mert eltapottatott minden igasságod,
Idegen nemzetre szállott szép országod,
Meghült és elhírvadt az te vigasságod.
7. Szent István királynak ékes koronája,
Benedek pápátul¹ az mellyet nyert vala,
Mi megholt királyink mellyet birtak vala,
Oda val s nem tied, mert idegen bírja.
8. Nem különben dolgunk, mint a sidó népnek,
Kik nagy Babilomban fogva vitének,
Fegyvernek élivel sokan elvesztenek,
Sok szüzek, kisdedek megemésztének.
9. Jól tudod oh Uram, szándékát szívemnek,
Ez buzgó énekem nyujtom Fölségednek,
Mert szolgád megesküött késszen² hűségednek,
Hogy soha bántója nem lesz törvényednek.
10. Fordiesd el áltolam hazámnak ostorát,
Sok időktől fogvást sok nyomoruságát,
Fordiesd már örökre nagy szomorúságát,
Válosztott népednek add meg szabadságát.
11. Nyilván tudom Uram, hogy éngem válosztál,
Édes nemzetemnek mint Moysést áletál,
Sulyos fogságombul éngem szabadítál,
Mint Moysést és Áront éngem oltalmaztál.
12. Lám Vöröstengeren néped általhoztad,
Téjjel-mézzel folyó földre szállétottad,
Sok nemzetek ellen őket oltalmaztad,
S a Kán[aj]án földre végre béjuttattad.
13. Nem volt életemnek semmi bizodalma,
Hogy még valamikor lennék szabadulva,
Édes országomra hogy szemem láthatna,
Sok szép váraimnak hogy lennék lakója.
14. Végezd el oh Uram, akaratod bennem,
Fényes angyalodat bocsássad elüttem,
Szűz Anyád pediglen légyen én mellettem,
Szép sugár hajával lepessze³ nemzetem.

15. Kardom fölöttem Uram, szent nevedben,
Népemet vezetem szép rendelt seregben,
Indulásom vagyon te dicsőségben,
Segélj Jésum, segélj szép Szűzzel mentemben.
16. Oh te angyaloknak ragyogó csillaga,
Édes Jésumomnak szerelmetes anyja,
Édes nemzetemnek ki vagy pátrónája,
Hivlak segítségül népem óltalmára.
17. Fogadásod szerint magyar népet ne hadd,
Minden ellenségtől, kérlek, hogy óltalmazd,
Oh édes szűz Anyám, ellenségem roncsad,
Népem színe előtt futomássát⁴ adgyad.
18. Özvegyek, árváknak halld meg kiáltássát,
Véneknek s ifjaknak sűrű könnyhullássát,
Sok egyházi rendek szép bucsuk járássát,
Atyáknak, anyáknak szívek fakadássát.
19. Véget vetek immár ez kis énekemnek,
Mert sűrű könnyvei folynak szemeimnek,
Mert nagy veszedelmit szánom nemzetemnek,
Add végit jó Isten, nyomorgatásinak.
20. Bizonyynyal hát én is véremnek hullássát,
Nem szánom fejemet s életem fogyását,
Talán az nagy Isten tekénti szolgálját,
És megerűssíti⁵ ellenségim karját.
21. Magyar nemzet, kérlek téged az Istenért,
Hogy magyar magyarnak ne szomjuzza véréte,
És senki ellenem ne fogja fegyverét:
Mert én nem kívánom magyar veszedelmét.
22. Gondolám verseim szép Lengyelországban,
Azután leírom, jutván az határban,
Szép hazámban lévő vég-Kálló várában,
Ezer hétszáz után jutván harmadikban.
23. Dicsértessél Uram, az magas menyégben,
Az ki uralkodói örökké fölségben,
Ne hagyj Isten, kérlek, segélj ügyeimben,
Szűz Anyáddal, kérlek, jűjjetek elűmben.

Jegyzetek. ¹ A történelmi hagyomány szerint ez *nem Benedek*, hanem II. Szilveszter pápa volt. — ² *Késszen* = készségesen. — ³ *Lepessze* = betakar, befed, az elavult *leped*-ből. V. ö. *lepedő*. — ⁴ *Futomás* = futamodás, a régi irodalomban elég gyakori. — ⁵ *És megerűssíti* — talán íráshiba, mert az előbbi sorhoz fűződő értelem szerint: *És nem értsséti* — volna a helyes.

II.

Uj módi szokások.

1. Az széles ég alatt szörnű változások,
Istentelen ezer új módi szokások,
Mellyért az egekből sok ostorozások
Múltán az országra szállanak csapások.

2. Nem köll mast istenes élet, sem eggyesség,
Egymás között való szeretet, békesség,
Meghültt már a régi jámborság, emberség,
E világot birja csupán az irigység.
3. Francia is kevély mint egy páva-madár,
A tokos is pajkos, kénes mint az agár,
Magyar is ezekhez hasonló lett immár,
Kecskeször barókat visel, bubosan jár.
4. Alig van kenyere, mégis bubot tesz már,
Nines több egy péntélye, mégis kántusban¹ jár,
Czukrot, kávént néki hitelben ad kolmár,
Czifra pompa miatt az földön alig jár.
5. Ki vala ékessebb hajdont mint magyar nép,
Magyar öltözetben volt mint eleven kép,
Istenfélő, jámbor vala, vitéz és szép,
Most a módi miátt földre is alig lép.
6. Vajha láthatnátok hajdoni magyarok
Mast a magyarokat istenes jámborok,
Könyvet üntenétek, mint sűrű záporok,
Kik sonkoly, kik konkoly felemás sógorok.²
7. Párisban és Bécsben bubot tesznek,
Farsangos bolondok fejjeiket tornyozzák,
Magyarok is ezzel magokat gyalázzák,
Maskara módjára testeket foldozzák.
8. Magyar kalpag helyett tettek föl kástétot,³
Hosszu mente helyett hordoznak kaputot,
A vörös nadrágon cseréltek bugyogót,
Magyar esizma helyett huztak német sarut.
9. A sok módi írja adósleveleket,
Sokféle öltözet adja el földöket,
Zálogban hanyottya szép örökségeket,
Szegényekké teszi hajporos fejjeiket.

Jegyzetek. ¹ *Kántus* = az asszonyok ujjas bő felöltője. — ² *Felemás sógorok*, mért vagy a nő vagy a férfi német, s mint a *sonkoly* és *konkoly* — értéktelen atyafiság. — ³ *Kástét* = sapka, valószínűleg a francia *casquette*-ből.

BADICS FERENC.

KISFALUDY SÁNDOR ÉS AZ INSURRECTIO.

Kisfaludy Sándor első prózai művéről, a nemességet vitézségre serkentő *Hazafiúi Szózat*ról azt tanítja az irodalomtörténet,¹ hogy József nádor «megbízására» készült hivatalos munka, melynek lendületes szólamait nem a tiszta meggyőződés, hanem a nádor személyének szóló tisztelet parancsolta.

¹ Császár Elemér, Kiss István *Az utolsó nemzeti felkelés* c. mű, I. 305. l.

Bevallom, erős csalódást keltett benem ez a tanítás, mert Kisfaludy Sándort Berzsenyihez hasonlóan a hagyományos magyar vitészség meggyőződéssel apostolának tartottam. Éppen ezért nagy örömmel olvastam az Egyetemi Nyomda irattárában fekvő 1809 február 26-án kelt eredeti levelét, mellyel a *Hazafiai szózat* kéziratát a saját költségén leendő kinyomatás céljából Sághy Ferenc egyetemi nyomdái gondnoknak megküldötte. E levélből ugyanis azt vélem megállapíthatónak, hogy a nádor előzetesen nem tudott a készülő munkáról, tehát megbízást sem adhatott.

A levél szövege a következő:

Sümege, 26-dik Febr. 1809.

Bizodalmas Drága Kedves Földi és Barátom Uram!

Ezen Beckers obesternek szólló nyalábban megküldöm azon kis munkámat, mellyet (Hazafiai Szózat a Magyar Nemességhez) illy czím alatt készítettem, és ha a Palatinusnak censuráját kiállya, Budán ki akarok nyomtattatni a magam költségén. A munka nagy negyed rétbén az én írásomban éppen kilencz árkuat tesz. A háborús idő hamarább eljövén, mintsem vélhettük volna, ezen a magyar nemességet hazafiai vitészség rebuzditó írásnak kinyomatása és közrebocsáltása is igen nyakra-főre siető dolog fog lenni. Uraságodnak igen tapasztalt magyar hazafiuságában és barátságában bizván, bátorodom kérni, hogy ezen levelemnek vétele után mindgyárt alább jelentendő kívánságaim szerint a költségekről egy Überschlagot csinálni és nékem azt megküldeni ne terhelhetnék, hogy én azután Uraságodnak a pénzt vagy megküldhessem vagy assignálhassam Budán.

A munkácskára nézve ezek volnának kívánságaim:

1° A munkából nyomtattassék 3000 exemplár, 1000 író papirosra, két-ezer pedig csak nyomtató papirosra.

2° A formátumja olyan legyen, mint a Himfyé és a Regéké, nagy tizenkettődrét, hogy zsebkönyvecske lehessen. Mind színes papirosban brochirozva árúltassék. A borítékon csak az legyen írva: «Hazafiai Szózat a Magyar Nemességhez» nevem kitétele nélkül.

3° A betűk valamivel nagyobbak legyenek, mintsem a Himfyé. A kézírásban elhúzott szavak, mondatok fekvő betűkkel különböztessenek meg a többtől. A citált helyeknél az Auctorok nevei nagyobb betűkkel.

4° A munka 20 paragraphusból és a végén egy proclamatióból állván, a paragraphusok vége kézírásban egy középvonás által van megjelölve. A nyomtatásban is tágosabb köz hagyattassék a paragraphusok között, és ha jónak gondollya Uraságod, valamelly nyomtatásbéli vonást vagy czifraságot jó volna a középre nyomtatni, azaz a paragraphusok közé.

Az árkusok correctiójára tessék Uraságodnak meg kérni azon jó barátomat, a ki a Himfyt corrigálta, talán meg fogja cselekedni. A nyomtatásnak mennél nagyobb sietséggel való véghezviteléért igen könyörgök. Az exemplároknak árrát a költségekhez képest majd meghatározzuk. Papirost talán vehet Uraságod Budán is. Ha a dolog oly siető nem volna, tehát meg kértem volna a Palatinust, hogy képét úgy mint a magyar insurrectiónak fő kapitányáét a munka elejbe rézbe metszetni és tetetni engedgye; de már késő az idő, mert minden órán várhattuk a hadnak kitérését. Hidgye

meg Barátom Uram, hogy szégyenlem és fáj, midőn a magyar nemességet körülbelől oly puhának, tunyának, kicsiny szívűnek és lelkűnek találok, midőn most egzisztenciája, élete és halála forog fenn. Munkácskám, ha csak a censúra szabadnak nem találja, igen szükséges lessz és talán lessz is haszna hazámfiaira nézve.

A leveleimre tett és teendő költségeit tessék Uraságodnak a Himfy árrából kihúzni és kérem egyszersmind, mutasson módot és alkalmatosságot, hogy érettem tett fáradságait részemről meghálálhassam.

A Beckersnek szóló nyalábnak mennél hamarább való kézhez adásáért köszönetképpen, magamat tapasztalt szívességébe és barátságába ajánlom és különös tisztelettel vagyok Uraságodnak köteles szolgálója

Kisfaludy Sándor.

Ebből a levélből az tűnik ki, hogy Kisfaludy Sándor nem volt megelégedve a nemesség harckészségével, s ez indította arra, hogy az ősök példájának feltárással lelket öntsön azokba, kiket «puhának, tunyának, kicsiny szívűnek és lelkűnek» talált. Ha a nádor megbízásából írt volna, akkor ezt nem hallgatta volna el Sággy Ferenc előtt, ki mint az Egyetemi Nyomda vezetője, hivatalos titoktartásra volt kötelezve. De nem is kívánta volna a saját költségén kinyomtatni a megbízásra készült munkát, mert a hivatalos jellegű kiadványok már akkor is államköltségen jelentek meg. Kisfaludy látta a nemesi felkelés előkészületeinek lanyhaságát, s mint a napoleoni háborúk viharaiiban megedzett katona nagyobb lelkesedést várt: ezért írta meg a *Hazafiai szózatot*.

Egyébként 1809 március 23-án feleségéhez intézett levele is arra mutat, hogy a nádor nem tudott a készülő munkáról, mert nagy érdeklődéssel olvasta végig s «igen nagy approbatiót kapott».¹ E levélből azt is megtudjuk, hogy a nádor túlkeménynek tartotta a munka hangját, s kívánságára enyhíteni kellett egyes részletein.

Ezzel szemben minden kétséget kizárólag a nádor megbízásából írta azt a búcsúbeszédet, mely a nemesi felkelőszereg elosztatásakor volt szétosztandó. Erre vonatkozólag ugyanis 1809 október 26-án Kishérről a következőket írta Ságghy-nak:

Kis Bér, 26. Octobris 1809.

Kedves Barátom!

A nádorispány parancsolattyára egy kis búcsuzó beszédet kellett készítenem, és ime megküldöm Barátom Uramnak, hogy a concurrentiális kaszszának contójára nyakra-főre kinyomtatassa úgy, hogy 3 nap alatt készen legyen. A nyomtatás egészen reám bizattatott, mellyre nézve ezek észrevételeim:

1° Nyomtatatni fog 35,000, id est harmincötezer exemplár úgy, hogy minden insurgens vihessen egygyet haza belőle, 30,000 nyomtató papirosra, 5000 valamivel szebb papirosra.

2° Minthogy annyi exemplár fog nyomtatatni, úgy iparkodgyék Barátom Uram, hogy egy negyedlapra leférhessen; azért csinós, de középszerű betűket válaszszon.

¹ *Kisfaludy minden munkái* (Angyal Dávid kiadása) VIII. 160. l.

3° A nyomtatás correcte legyen, egészen orthográfiám és interpunctióim szerint. Barátom Uram legjobban fogja corrigálhatni. Kár volna, ha valamely szarvas hiba esnék benne. Bízom Barátom Uram szivességében.

4° Az exemplárokat ezerenként kell össze csinálni és minden 1000 exemplárhoz 50-et a jobb papirosból kell tenni.

5° A nyomtatás készen lévén, Barátom Uram mindgyárt küldgye Kis Bérré kurir vagy staféta által az én adresem alatt.

6° Barátom Uram a dolgot titokban tartsa, hogy valamelyik ujságban meg ne jelennyen, míg ki nem osztatik a nádorispány által.

7° Hogy a német fordításban majd az értelem meg ne változtassék, tehát magam fogom holnap a német fordítást is elküldeni. Németül is fog Barátom Uram egy néhány ezer exemplárt nyomtatattani. Bízom tapasztalt szíves barátságában.

Holnapután még más munkát is küldök nyomtatásra, Vay Miklóssé — igen rossz, és valami 4 árkus lesz.

A batiszt és vörös keszkenőt köszönöm. Ölelem Barátom Uramat

Kisfaludy.

A következő napon ismét ezeket írja:

Kis Bér, 27. Octobris 1809.

Kedves Barátom!

A tegnapi postával írt levelemet, melyben a nádorispánynak általam készített búcsúzását magyarul nyomtatás alá küldöttem, reményelem vette. All az egész, a mint megírtam, csak hogy a 3 nap helyett 5 napot is adhatok Barátom Uramnak. Mindazonáltal mennél előbb, annál jobb. Meg küldöm itt a búcsúzást németül is, a mint az a főhercegtől jóváhagyatott. Ezt előbb mutassa meg Barátom Uram Schedius Barátomnak és vizsgálta meg, ha nincs-e valamely hiba a nyelv ellen benne. Ha nincs, tehát ebből is nyomtatasson Barátom Uram valami 1000 id est ezer exemplárt csak azért, hogy a magyarból németre fordítás által a dolog értelme meg ne változtassék az ujságírók által. Igen sietve írtam. Isten velünk. Ajánlom a jó correcturát

Kisfaludy.

Október 29-én végül a következőket írta a Vay Miklós tábornok munkája ügyében:

Kedves Barátom!

Megküldöm a minap említett nyomtatás alá való munkáját Generális Vay Miklósnak. A munka hasznos. A stylus nem a legjobb, de nem akarom bizonyos okokra nézve, nincs is időm már, az egészet újra kidolgozni. Nyomtatassa ki Barátom Uram mennél hamarább a concurrentiális kaszsa contójára 400 exemplárban. A főhercegnek a parancsolattya. Legjobb lesz oly formátumban nyomtatattani, mint az Insurrectio Regulamentomai. Az 5 hozzá való formulákat, melyek a legnagyobb hasznát teszik a munkának, ajánlom. Kérem Barátom Uramat, a correcturát, ha rá ér, vállalja magára, vagy kérjen meg valamely jó embert. Az orthográfiának egyenletlenségét, a hol szükséges, pótolja ki. A főherceg azt kíváná, hogy ez is az insurrectiónak elválása előtt készülne meg. Czímje ez lesz: Számadásokat illető utasítás. A Tiszán

túl lévő kerület felkelő Magyar Nemes Lovas Ezredgyeinek és Bataillonnyainak hasznára.

Semmi mást nem kell kitenni. Mind ezt, mind a nádorispány búcsúzó beszédgtyét ajánlom Barátom Uramnak, mint hogy annak kinyomtatattása is reám bízott. Mindazonáltal írja meg Barátom Uram, mikor lesz ez kész? Kulesár minapában egynehány exemplárt küldött nékem Kazinczynak Wesselényihez irtt leveléből — köszönnye meg néki és köszöntse nevemmel. Addig is magamat tapasztalt szívességébe ajánlom

Kisfaludy.

A búcsúzóbeszéd kinyomatott példányainak átvételét tanúsítja Kisfaludy következő sajtókezü elismervénye:

Hogy Wrana István úr az Universitas Typografiájából Sággy Ferenc úrtól három pecsételt nyaláb írást azaz 36,000 exemplárt a Nádorispány Ő Cs. Kir. Főherczegségének búcsúzó beszédgtyéből nékem alúl írttnak minden fogyatozás nélkül általadott légyen, ezennel megismérem és bizonyitom.

Kis-Bérben, 4-dik November 1809.

Kisfaludy Sándor

főstrázsamester és szárnysegéd.

A búcsúszózatot a nádor csak 1809 december 18-án küldötte meg a vármegyéknek, s azok kötelességévé tétetett, hogy a felkelő nemesek között szétosztassék.¹

GÁRDONYI ALBERT.

Az a pár sornyi megjegyzés, amellyel Gárdonyi Albert Kisfaludy első, érdekes levelét kíséri, véleményem szerint nem elég meggyőző. Már kiinduló pontja sem egészen helyes. Az *irodalomtörténet* sehol sem mondja azt, hogy Kisfaludy *Szózat*ának «lendületes szólamait nem a tiszta meggyőződés, hanem a nádor személyének szóló tisztelet parancsolja» — tudtommal eddig három ízben esett a *Szózatról* szó az irodalomban (Angyal Dávid Kisfaludy-életrajzában és az enyémben, meg Kiss István idézett kötetében, ugyan- csak az én értekezésemben), s egyik helyen sincs az említetthez még csak hasonló állítás sem. Hogy Kisfaludy bízta meg a nyomdát, ő kért költségvetést, s ő utalványozta érte a pénzt, az még nem kétségtelen bizonyítéka annak, hogy a maga zsebéből fizette is — nem igen hiszem, hogy a garast nagyon is megnéző költő ilyen munkájára egykönnyen pénzt adott volna! Az meg épen nem érv a nádori megbízás ellen, hogy ebben az esetben nem hallgatta volna el ezt a körülményt Sággy előtt. Megtehetette ezt okkal, de még ok nélkül is! Egyébként is akárkinek, költségén jelent meg a *Szózat*, szelleme szerint az bizony afféle legalább is *félhivatalos* munka. Nem az a kérdés, vajon Kisfaludy «a hagyományos magyar vitézség apostola» volt-e — természetesen az volt — hanem hogy *Szózata* spontán kitörése volt-e a nemzet sorsáért aggódo lelkének, az a hit keltette-e életre, hogy ez a hosszú, terjengős, történeti fejtegetésekkel és idézetekkel túlterhelt szónoki mű majd harcra tüzeli a nemességet, jóformán a harc kitörésének előestéjén. Ez a hit még a beszéd egyetlen patetikus mondatából sem olvasható ki. A *Szózat* gondolata nyilván a felsőbbtség «mentalitását» tükrözi: abban fogant, noha a kivitel egészen Kisfaludyé. Gárdonyi Albert azt olvassa ki e levélből, hogy a

¹ Kiss István id. h. I. 290—291. l.

nádor nem tudott a készülő *Szózat*ról, én épen azt, hogy tudott — ha más nem, ez egészen bizonyos. S bizonyos az is, hogy Kisfaludy nem mint magánember írta — ebben az esetben mi szükség lett volna a nádor előleges cenzúrájának alávetni a kiszedett szöveget.

Ezek alapján, azt hiszem, nem kell eddigi felfogásunkon változtatni: a *Hazaifüi szózat*ot Kisfaludy nem a maga jószántából írta, hanem a nádor fölszólítására, de benne természetesen a maga meggyőződését fejezte ki.

Szerk.

LEGRÉGIBB BIBILAFORDÍTÁSUNK.

Gálos Rezső *Legrégibb bibliafordításunk* c. tanulmányában (Irodalomtörténeti Füzetek 9.) megkísérli annak bizonyítását, hogy a Bécsi-, Münchener- és Apór-kódex bibliai szövegeinek semmi közük nincs a huszita mozgalomhoz, és hogy a fordítás — és ez tulajdonképen az új a felfogásában — bencéseknek köszönhető. Tanulmánya, különösen egyik fejezetében, a legálosabb mindazok közül, melyek a fordítást a huszita eredet gyanúja alól mentesíteni akarják, mégis a végső eredmény s az egész bizonyítás, ha álosabban végiggondoljuk, több pontjában sok kétséget kelt — ezekre, épen mert a dolgozat tudós fölkészültségénél fogva bizonytalan feltevéseket tüntethet fel kész eredményekül, szükségesnek látom rámutatni.

A bizonyítás alapja a kódexek szerkezetének vizsgálata. Gálos szerint mindhárom kódex kolostori használatra — nem bibliafordításnak — készült officiumos könyv. Ez az Apór-kódexről (psalterium) mindig ismeretes volt. A Bécsi- (lectionarium) és Münchener-kódexre (evangelarium) vonatkozólag Timár Kálmán kísérelt meg hasonló bizonyítást. (*Prémontrei kódexek*, 1924.) De Gálos vizsgálatai, különösen a Bécsi-k.-szel kapcsolatban, oly sok irányú kutatáson, oly gazdag anyag összehasonlításán alapulnak, hogy tulajdonképen csak most értjük meg igazán, mi az oka a bibliai részletek azon selectiójának, mely a régebbi kutatók számára megoldatlan rejtély volt. Ily vizsgálatokra egész kódexirodalmunk rászorulna; álos összehasonlítás után bizonyára más tartalmú könyvek szerkezete is megmagyarázható volna még, mely eddig a véletlentől függőnek látszott.

A Münchener-k. kolostori eredetének bizonyítása már kevésbé meggyőző. Itt az evangeliumokat megelőző naptár és öröknaptárkerék a bizonyítás alapja, mint Timárnál is. A naptárkerékre Békesi Emil, a huszita eredet első tagadója hivatkozott először (Új Magyar Sion, 1880.); annak alapján, hogy a kerék kezdőéve 1416, ezt az évet tartja a fordítás évének. Szily Kálmán ezt az évet kissé korainak tartván, 1416—35 közti időről származtatta a fordítást, mert ez években lehetett a kereket használni a nélkül, hogy a kört újra kezdték volna. (M. Ny. 1907.) Timár és Gálos is ezen a véleményen vannak, s Gálos ezzel is bizonyítja, hogy a fordítást nem végezheték Moldvában a csak 1439-ben menekült husziták. Mind figyelmen kívül hagyták azt, hogy a Münchener-k.-be még 1466-ban is belemásolták ugyanezt a kereket. Jobb híján a fordító is használhatott már oly naptárt, mellyel a változó ünnepek dátumának kiszámítása (erre való volt

u. i. a kerék) hosszabb ideig tartott. A kerék eredetijének készítési idejével tehát nem lehet érvelni.

Szintén Timár bizonyítását továbbfejlesztve, de a kérdést alaposabban megvizsgálva, állapítja meg Gálos, hogy a Münchener-kódex naptára nem ugyan prémontrei, de bencés eredetű. Ez sem fogadható azonban el bizonyítékul az egész kézirat kolostori eredete mellett — hiszen naptárra mindenkinek szüksége lehetett, s eleinte nem vehették másunnan a husziták sem, mint kolostori célra készült kéziratból. Az pedig, hogy a másoló még a perikopákat is kezdő bemásolni, de nem folytatja, inkább azt mutatná, hogy közben rájön ennek fölösleges voltára, vagyis hogy a kódex olyanok számára készült, kik az istentisztelet alkalmával felolvasott szentirási részleteknél nem ragaszkodtak a hivatalos perikopa-beosztáshoz. Timár és Gálos ezen bizonyítékai különösen azért sem fogadhatók el, mert igen valószínűtlen, hogy egy szerzetes-másoló, ha már oly részletes felvilágosítást ad a maga kilétéről, a másolás idejéről és helyéről, mint Németi György, Hensel Imre fia, aki Moldvában, Tatos városában, 1466-ban végezte be a Münchener-kódex másolását, e sok adat közt nemcsak rendi hovatartozóságát, de még papi mivoltát sem jelezné. Ez inkább polgári könyvmásolót gyanított a név mögött, amilyenek a középkor végéfelé mindenütt voltak. Nem volna-e lehetséges, hogy a husziták egyik kivándorolt társuk fiát képezették ki könyvmásolóvá? Ezt látszik támogatni a helyesírás következetessége is, mert a kódexek nagy részének tanusága szerint a szerzetes-másolók, kiknek számára az előttük fekvő szöveg nemcsak holt betűkből állott, annak helyesírását összekeverték a magukéval.

A helyesírás szempontjából a Münchener-kódex igen közel áll a Bécsi-kódexhez, de erre vonatkozólag Gálos alapos és meggyőző érvelésével szemben csak azt lehetne felhozni, hogy a fordítás készülhetett volna lectionariumból, minthogy a menekülő husziták nem tudtak szerezni teljes kéziratokat — az ilyenek a középkorban sokkal ritkábbak voltak — s idejlegesen szemelvényes szöveggel is megelégedhettek.¹ De az ellen, hogy magát a Bécsi-kódexet kolostori használatra másolták, nem hozható fel elég nyomós érv; az azonban, hogy nem huszitáktól eredő fordításból való a másolat, már semmiképen nincs bizonyítva. Sem Timár, sem Gálos nem tagadja, hogy a Bécsi-kódex és vele a Münchener- és Apor-kódex ugyanazt a fordítást tartalmazzák, melyet a ferencrendi krónika eretneknek bélyegez. Gálos azt hiszi, hogy a megjegyzést író szerzetes a tőle látott fordítás eredetét csak költötte, annak alapján, hogy az ő idejében már meg nem felelő „zent zelleth” kifejezést látta benne, még pedig Moldvában, hova a husziták annak idején menekültek. Ha a szerzetes officiuos könyvben látta e kifejezést, — s ezt csak kolostorban láthatta, hol gyanútlanul használták — nem jut-

¹ Mészöly Gedeon, aki a lectionarium-szerkezetet szintén felismerte már (v. ö. különösen *Legrégibb bibliafordítóinkról* c. cikkét, M. Ny. 1917.), a lectionarium összeállítását saját istentiszteleti céljaikra a huszitáknak tulajdonítja, amint bizonyos is, hogy nekik is legsürgősebben ily szempontból volt szükségük a biblia fordítására. Gálos bizonyítása e tekintetben kétségtelenné tette, hogy a Bécsi-kódexben található szerkezet sokkal régebb kolostori könyvek szerkezetével egyezik.

hatott eszébe a könyvet meggyanusítani egy ügyetlen kifejezés miatt. A fordításról, melyet a krónikás látott, ismeretesnek kellett lennie, hogy a huszitáktól ered, s a krónikás bizonyára maga kerestet bizonyítékokat a szövegben is az eretnekségre. Szavai gondolatmenetét egész naív összefüggésében adják vissza. Egyébként felháborodásnak, amint Gálos véli, nincs is nyoma bennük, inkább mosolyog a fordító együgyűségén, ki jobb szót nem talált s a kifejezésbeli haeresist mintha maga is inkább simplicitasból magyarázná. Hogy pedig a kifejezés ellen nemcsak a Gálostól későinek tartott bejegyzés írójának volt kifogása, annak világos bizonyossága az Aporkódex, a bibliafordítás részeinek legkétségtelenebbül kolostori kézírata. Ebben három új-testamentumi himnus fordítása szórul-szóra egyezik a Münchener-kódex szövegével, csak épen a szent szelletet javították ki szentlékrek.

A ferencendi krónikás adatának hitelességét és azt, hogy kódexeink a huszita fordítás maradványait őrzik, Gálosnak sem sikerült tehát helytálló érvekkel cáfolni. Több figyelemreméltó megjegyzése van azonban még az eddig említettekén kívül. Így teljesen igaza van abban, ahogyan a «ferencendi biblia» elnevezést hibáztatja. A ferencesekkel csak azon az alapon hozták kapcsolatba a fordítást, hogy ferencendi krónika tesz róla említést; erre azonban csak az adott alkalmat, hogy a huszitákat elüldöző Jacobus de Marchia ferences inquisitor volt. A tévedés, mint több más is,¹ Weszprémitől indul ki, aki a krónikára hivatkozva azt magyarázza ki szövegéből «inventos fuisse Sigismundi regis temporibus duos ex familia S. Francisci viros bene doctos, qui divina oracula in idioma Hungaricum converterunt...» A krónika szövege meg épen ellene szól ennek. A szerzetbe tartozókat mindig fraternek v. paternek nevezi; Tamás és Bálintnak a szerzetben való viszonyáról említést sem tesz és csak literati, clerici névvel illeti őket.

A huszita fordítás nem törülhető irodalmunk történetéből. Hogy az a fordítás, melynek maradványai kódexeinkben fennmaradtak s amely minden valószínűség szerint mégis a huszita mozgalom eredménye, teljes volt-e, nem tudjuk. De az semmiesetre nem állítható, hogy a középkorban csak a liturgikus könyveket fordították le. A huszita fordításon kívül Báthori László munkájáról hitel érdemlő forrás tesz említést, s a Jordánszky-kódex szerkesztésében legalább eddig nem mutatták ki a nyomát annak, hogy az is csak az officium számára készült volna. Ezt a fordítást különben újabban elhanyagolták a másikkal szemben, melynek kérdését vallástörténeti szempont is érdekessé tette, noha túlzás azt állítani, hogy csak amaz használták későbbi kódexeink. Az Érsekújvári-kódex legelső lapján, a Mátéból való

¹ A *Succincta medicorum Hungariae et Transsylvaniae biographia* III. 28. lapján kezdődik a magyar bibliafordítás történetének áttekintése egy orvossal kapcsolatban, ki a Kis Miklós-féle bibliát terjesztette. Gálos is cáfolja pl. annak lehetőségét, hogy már Mária idejében készült volna bibliafordítás. W. ezt abból következteti, hogy Zsigmond korából talált már adatot, bár a huszitákkal kapcsolatban, s minthogy Hedvig lengyelre fordította a bibliát (valójában, úgy látszik, csak a psalteriumot), valószínűnek tartja, hogy nálunk nővére idejében kezdődött ily törekvés. Feltevését utóbb ténynek fogadták el s pl. Horvát István a Ruth könyve végén álló három betűt (BSZ = és zetéra) 382, majd 383-nak vélte olvashatni s azt hitte, hogy e könyv fordítása Mária trónralépése után (1382) kevéssel készült.

bőjti evangéliumok előtt Sövényházi Márta mintegy mottóképen János evangéliumának első sorait másolja le szórul-szóra a Jordánszky-kódexből.¹ A kódex egyébként stílusa fejlettségénél fogva is figyelemreméltó, másrészt vele kapcsolatban igen érdekes kérdések várnak még mindig megoldásra. Csak azt akarom még ezúttal megemlíteni, hogy fordítójának az Érdy-kódexével való azonossága mellett a sokszor emlegetett helyesírási és nyelvjárási hasonlóságokon kívül a konkordáló helyek feltűnő egyezése is szól. De mindezeknél fontosabb az Érdy-kódex prologusának ellenmondása a kódex tartalmával. Idegen példákra hivatkozva a biblia lefordításának elhatározásáról ad számot, noha a kódex tartalma nem bibliafordítás. Nem magyarázható-e ez abból, hogy a legendárium írója a prologust eredetileg bibliafordítása elé szánta, melytől a legendáriumot a másoló különválasztotta, de a prologust mégis ez utóbbi elé leírta. Azt a föltevést is, hogy a Jordánszky-kódex a Bátori László-féle bibliafordítást tartalmazza, inkább csak bizonyítékok hiányában kellett annak idején félretenni (v. ö. Volf György: *Bátor László és a Jordánszky-kódex bibliafordítása*. 1879.) Nem kell-e elgondolkodnunk azon a találkozáson, hogy mint az Érdy-kódex prologusának írója, Bátori László is bibliafordításon kívül legendáriumon is dolgozott? E kérdés részletes megvilágítására más alkalommal szeretnék visszatérni.

WALDAFFEL JÓZSEF.

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM ÖTÖDFÉLSZÁZ ÉNEKÉNEK TÖREDÉKES KÉZIRATA.

A M. Tud. Akadémia kézirattára Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteményének, az *Ó és új, mintegy ötödfélszáz éneknek* egy töredékes, tudomra eddig érdemlegesen nem ismertetett kéziratát őrzi. Ez a kézirat nem azonos azzal a keresett harmadikkal, melynek meglétét Erdélyi Pál a gyűjtemény kéziratairól és tartalmáról szóló tanulmányában² felteszi (hipotézise ugyanis — erre még visszatérünk — téves alapon nyugszik). A töredék 40 levélből áll és széttagoltan van belekötve Horváth *Magyar Arion*ának kéziratába (M. Irod. Régi s újabb írók kézír. műv. 8.-r. 48.): 1—68. l. (az 1—75. sz. énekekkel [a 76. sz.-nak csak címe és dallama az utolsó lap alján]); 1 levél az előszóból, 1 a tartalommutatóból; 101—104. l. (96. sz. vége—99. sz.) és 129—32. l. 138.—139 e) sz. énekekkel; az utolsó lap üres). A kéziratot említi és felhasználta már Bartalus István a *Magyar Orpheus*ban (1869)³ a nélkül, hogy a töredék külön jelentőségét ismertetné; megfordult kétségkívül Herrmann Antal kezében is, aki azonban az *Arion* egy részének hihette, mert *Horváth*

¹ Érdekes, hogy a huszita biblia részeinek vándorútja a keleti, — a Jordánszky-kódexé a nyugati részekre mutat minden mozzanatában.

² *Horváth Ádám gyűjteménye*. Erd. Múz. 1908. 238—53. l. L. a 246. l.

³ Előszó 7. l. Kétségtelenül ebből közölte a «Verd meg uram, verd meg» kezdetű éneket (2. l.) és a *Magyar Orpheus* tizenkét, 1814. évvel szígnált dalát (85.—94. l.); az «Azt mondják, akik nem tartanak velem» kezdetű dalhoz azonban (87. l.) nyilvánvalóan sajtóhibából került az 1814. évszám, 1813 helyett.

Ádám énekeinek kéziratai c. cikkében¹ ezt írja: «A saját szerzeményű énekeket vagy részeket Horváth † jellel látta el (mint az *Arion*ban megemlíti).» Az *Arion* kéziratába töredékesen bekötött előszó valóban felemlíti ezt a tényt, melynek megállapításához Erdélyi következtetés útján jutott²; csak hogy ez az előszó-töredék — melynek idevonatkozó passzusát Horváth, ismeretlen okból, nem vette fel az 1813.-iki kéziratba³ — nem az *Arion*hoz tartozik, hanem az *Ötödfélszáz ének*hez; mi értelme is lett volna, ha az *Ötödfélszáz ének*et illető megjegyzéseit az *Arion* előszavában teszi meg? Mert hogy ez a betoldott lap nem tartozik az *Arion*hoz, az még akkor is világos volna, ha az *Ötödfélszáz ének*nek semmiféle kéziratát nem ismernök; az *Arion*ban ugyanis nincs szükség rá, hogy Horváth a maga szerzeményeit valami más anyagtól megkülönböztesse.

A töredék, keletkezési idejét tekintve, úgy látszik, megelőzi a gyűjtemény «Codex principalis»-át, az 1813-iki kéziratot. Erre mutatnak a következő körülmények:

Az előszó végén ezek a jegyzetszerűen beírt szavak olvashatók: «NB. Dramatica Poësis, Rés az el maradtoknak.» Az 1813-iki kézirat *Jelentésének* befejező passzusai, melyek a *Töredék* előszavából még hiányznak, így szólnak (l. a Gerecze Péter P. Horváth-tanulmányában közölt 1814.-iki előszó egyező szakaszát is, Figyelő XV. 1883. 26—27. l.): «Többire, a' mellyek akar fajtalanságot, akar superstitiót, akár más valamely vagy erköltsöt vagy értelmet, és állításokat mutatnak; nem lehet azokat az én tulajdon érzéseimmé tenni: 's nem is teheti a' ki a' Dramatica Poësis természetét és Aesthesissét érti, mert a Dramában annak a' Személynek Characterere van ki nyomva, a' kit a' Poëta elő állít, nem pedig magáé a' Poëtaé.

A' 63-dik énektől fogva a 67-dikig egynehány üres lapot hagytam, midőn ezen jelentésemet írom; hogy legyen hely azoknak, a' mik még következhetnek; ugy a' más szabásuak közt is a' 131, a 132 lapot; nem külömben a 193—196. és 251, 252, és 288—290. lapokat; mellyeken tehát, ha mik lesznek, későbbben lesznek be írva, mintsem ezen jelentest be rekesztem: ma: ugymint 8^a 7br 1813.» (A *Töredék* előszavának végén: «Írtam P Kereszturban 8^a 7br 1813.») A dátum tehát teljesen egyezik. Az 1813-iki kézirat valószínűleg antedatált.) Világos, hogy a *Töredék* előszavának végén álló jegyzet a még beírandó passzusokra utal, amint ezek a passzusok az 1813-iki (és 1814-iki) kézirat *Jelentésében* állanak. (Az üresen hagyott lapokról l. EphK. XXVII. 1903. 464—65. l.)

A *Töredék* az énekek felírataiban majd mindenütt, szövegeiben több helyen jelentékenyen eltér az 1813-iki (és 1814-iki) kézirattól. Nevezetesen egyes politikai allúziók azok, melyeken a két utóbbi kéziratban simítás történt, talán a tervbevett kiadás céljából, talán a Horváth ellen indult vizsgálatból kifolyólag, mindenesetre a cenzúra kedvéért. (Ámbár mindkét előszó

¹ Magyar Zenetudomány 1907. 1—2. füz. 24—26. l. L. a 25. l. E folyóirat (1907, 1911) közölte az 1814-iki kézirat kóta-részének fotocinkográfiai másolatát.

² Erd. Múz. 1908. 244. l. L. még Figyelő XV. 27. l.

³ M. Tud. Akadémia, M. Irod. Régi s újabb írók kézirat műv. 8.-r. 46. Hiányzik az 1814-iki kéziratból is.

egyértelműen mondja, hogy «... gyűjteményem, nem annyira ezért, [t. i. megbotránkozásra alkalmas darabok miatt], mint másért, halálom előtt alig ha lát világot.» Legjobb bizonyossága ennek a «Verd meg Uram, verd meg» kezdetű ének (12. sz.), melynek az 1813. és 1814. kéziratokban már ez a formája: «Verd meg Uram verd meg A' világ ostorát» stb. (címe: *Travestáltt Francz átok*), a *Töredék*ben még ez: «Verd meg Uram verd meg Ebatta Németjét» stb. (címe: *Német-átok*; dallama is más). Hasonló «simítás», illetve kihagyás számos helyen történt. Valószínűleg ugyanezek a motívumok bírták rá Horváthot arra is, hogy a *Töredék* 64. és 65. sz. énekét (*Trombita szó, Ugy-e Magyar!*) ne vegye fel az 1813-iki kéziratba, pedig az előbbi kihúzottan, utóbbi utólagos bejegyzésként ott szerepel még annak tartalomjegyzékében. E helyett átszámozás történt: a *Töredék* 66 *a*) jelzésű darabja lett 64., 66 *b*) jelzésű darabja 65. az 1813-iki kéziratban. Az *a*) és *b*) számozás ezen a helyen a *Töredék*ben kétségkívül felülről; talán nem is annyira első konceptusra vall, hogy itt pótló jelzések alatt veszi fel az utóbbi rendes számozás alatt beosztott anyagot, mint inkább Horváthnak arra a tendenciájára, hogy az anyag könnyen átcsoportosítható legyen. Ne feledjük el, hogy ép ezen a tájon hagyja a «rést az elmaradottaknak».

Mindezt egybevetve, úgy látszik, hogy a *Töredék* az 1813-iki gyűjtemény első alakja, első fogalmazása volt; fragmentum-voltát pedig megmagyarázza maga az 1813-iki kézirat, mellyel lap-beosztása túlnyomórészt megegyezik. Az utóbbi kézirat ugyanis kétféle papirosra íródott; a 69—100. l., 105—128. l. és 133—196. l. terjedő részei világosan felismerhetőleg ennek az első kéziratnak, a *Töredék*nek sárgásszínű papírra frott kéziratából vannak átvéve, a *Töredék* 43—58. lapja, az előszó és a tartalomjegyzék töredéke viszont az 1813-iki kéziratban túlnyomó zöldes papírra íródtak. A politikai dalokat e szerint Horváth újból leírta, a többit csak részben. Világos azonban, hogy az első konceptus már készen volt, mikor Horváth belekezdett az újabb, «revideált», lényegében azonos előszóval ellátott 1813-iki másolat összeírásába.

*

A *Töredék* eltérései a «Codex principalis»-tól a régi magyar dallamok kutatója számára különösen figyelemreméltók. Horváth az 1813-iki kézirat 44 dallamát¹ hatvonalas sorrendszerbe írta, kulcsot pedig egyetlenegyszer rakott fel², az 1814-iki másolatban egyszer sem. Dallamai egyértelmű olvasását ezzel lényegesen megnehezítette. A *Töredék*ben viszont 15 dallam van ellátva kulccsal³, hatvonalas sorrendszerben 12 dallam áll⁴; utóbbiak könnyen összevethetők az 1813-iki és 1814-iki kéziratok megfelelő dallamaival (épúgy mint az 1813-iki kézirat kétes dallamai az 1814-iki dallamokkal). Az egybevetésből kiderül, hogy a *Töredék* 18., 33., 48., 56., 57. és 69.

¹ 5. (részben), 19., 24., 50., 56., 57., 62., 65., 71., 81., 83., 109., 110., 111., 112., 116., 117., 118., 120., 123., 140., 141., 144., 145., 146., 148., 149., 150., 153., 154., 166., 180., 183., 187., 200., 211., 212., 214., 215., 218., 235., 298., 418., 427. sz. — Kétvonalas: 69. sz.

² 127. sz.

³ 4., 7., 11., 12., 13., 15., 16., 17., 20., 24., 25., 26., 28., 30., 50. sz. Két kivétellel (26., 30.) valamennyi altkulcs, illetőleg az alulról számított 3. vonalon áll.

⁴ 18., 33., 48., 49., 50., 53., 55., 56., 57., 62., 69., 71. sz. — Közülök a 33. sz. nincs kiírva az 1813-iki kéziratban, de megvan az 1814-ikiben.

dallamában, az 1813-iki kézirat 56., 57., 69. és 71. dallamában alsó toldalékvonallal, a *Töredék* 50., 53., 55., 62. és 71. dallamában, az 1813-iki kézirat 4., 19., 24., 50. és 62. dallamában felső toldalékvonallal van dolgunk. Kétes a *Töredék* 49. sz. dallama, mely az 1813-iki kézirat szerint a felső, az 1814-iki kézirat szerint az alsó toldalékvonallal ellátott dallamok közé tartoznék. Megállapítható továbbá, hogy a 16., 36., 37., 43. és 48. sz. dallamok más hangnemben íródtak a *Töredék*ben, mint az 1813. és 1814-iki kéziratokban; az 57. sz. csak az 1813-iki kézirattal szemben mutat ilyen hangnemi eltérést. Néhány dallam feljegyzése jobb a *Töredék*ben, mint az 1813-iki kéziratban (így a két Rákóczi-nótáé, 11. és 13. sz., melyek viszont az 1814-iki kézirattal egyeznek).

A szövegrész legfontosabb eltérései (az elütő címeken és apróbb-nagyobb módosításokon kívül) a következők:

1. Részlet a töredékes előszóból (kezdeté nincs meg), mely az 1813-iki és 1814-iki kéziratból hiányzik:

A' magaméit a' másokéitűl † es * jelekkel különböztettem; a' † jeleseket, egészen, a' mennyire azok tsupán írott versekből állanak, mint a' régiekhez töldött darabokat is, magam tsináltam; a' * jeleseknek pedig enek hangjai, a' mint mondjuk *Nótáji* vagy *Ariáji* a' magam' munkája: és így a' hol mind a' két jel van; mind a vers, mind a' nota az enyim, de olyan énekesé, a' ki semmiféle Muzsikát nem tanult: (Az utolsó mondat már megvan a másik két kéziratban is. Az 1813—14-iki kéziratban most ez következik: Azok vólnának főképpen annak bizonyági; hogy az az idétlen Recensens, . . . stb. Ez a részlet itt hiányzik. A továbbiak — a fentebb között befejezésbeli eltérésig — kisebb eltérésekkel egyeznek. A «fajtalánabb darabok»-ról szóló részlet vége a későbbi kéziratokban így hangzik: «...el takarva be varrva tartom, ne hogy valakit botránkoztassanak; hanemha magok önként úgy akarják.» A *Töredék*ben: «el-takarva, be varrva tartom, ne hogy valakit botránkoztassanak: és ez így lessz míg én élek.»)

2. Lényegesebb, politikai vonatkozású eltérések.

5. sz. † *Mátyás Palotája*. (1813: A' *Mátyás Palotáján a' Specula*. — Nótajelzés utal az 1. sz. dallamára.)

Töredék:

Hová lett ditsősséged? Ditső Buda vára!
Mért Ősi fényességem nem hat onokára?
Ki-holtak örökösöd a' *Mátyás* házából,
'S így származtak gyilkosid ama' mostohából. (2)¹

¹ Ezek a számok Horváth tervbevett jegyzeteire utalnak. A *Jelentésben* (1813.) ezt írja róluk: «Az ilyen jegyzésekre valók a' sorok után és közben látszó számok; mellyeknek, egy ennél sokkal nagyobb könyvben bizonyos jegyzések, magyarázatok, utalások, 's némelly szükségesebb helyeken hosszabb fejtegetések is fognak meg felelni; nem tsak az írás és ki mondás módjára, vers szerzés' törvényjeire, ékes folyó beszédre, hanem a' Történet írásra is, Hazai Alkotmányra, Böltselkedésre, Isteni, es világi magasabb tudományokra tartozók, fognak meg felelni: de mikor? Majd halálom után; — Ez még most kora is vólna; de nem is kész: és nekem, az én el késett, 's különben is rövid élet-időmhöz, környül állásimhoz, és helyzetetésemhez képest, ez, alig ha több dolgot nem ád, mint *Photiusnak* a' maga' *Myriobibliconja*.» Az 1. jegyzetre utaló szám mindig az énekek címe után következik.

Kívül-belül érdemed nagy volt hajdanában,
 Míg volt törzsökös Nemed maga' divatjában;
 De miolta fészkedbe a' Sas bele költött, (3.)
Kigyó szállt kebeledbe (4) 's méreggel el-töltött.
 Szemem millyennek leli most is Palotádat?
 Sir szívem, ha képzeli hajdani pompádat;
 Mikor olyan Magyarok 's úgy tudtak szeretni,
 Kiket én csak akarok 's nem tudok követni. (5.)
 Mentésen kalpagosan jöttek udvarolni
 Annak, ki magyarosan tudott parantsolni;
 De nem rég *Béts* németül írt csak egy-két rendet,
 'S édes Magyarom! ettől eltiltotta Kendet. (6.)
 Restelt tornyot tsinálni magasabb hegyekre,
 A' honnan kukutskálni kelljen az egekre,
 Kettős fényes tornyunkat páratlanná tette (7.)
 Tanítani sogorunkat honyunkba vezette.
 Derülj kies hajnalunk, ragyogj a' szép égen.
 Adj győzedelmet minden házi ellenségen; (8.)
 Hozd fel ismét hajdani szabadságunk fényjét,
 Töltsd-be hamar szívünknek régen várt remenyjét. (6.)

1813:

Hová lett ditsősséged Ditső Buda Vára?
 Ki formátlanitott el e tsuda formára?
 Dubranovszký tsufot tett a' Mátyás házából, (2.)
 Csillag vizsgálót tsinált király lakásából.
 Restelt tornyot tsinálni magasabb hegyekre,
 A' honnan kukutskálni kelljen az egekre,
 Kettős fényes Tornyunkat párotlanná tette,
 Ezt pedig Krasalkovits nem arra szerzette. (3.)
 'S hát Te ki most itt lakol hazánk' koronája,
 Meg szenveded e hogy így maradjon formája,
 Nem küldöd a' Speculát vagy a' Szent Gellétre
 Vagy annál is magasabb nap nyúgoti térre.
 Ide Mátyás épített 's Királyok számára,
 Vajha fejedelmeink a' Nemzet hasznára
 Ezt valasztnák legalább nyári lakásának
 Egy sokak felett fényes király udvarának.

7. sz. † *Féniksi készülő.* (1813: † *Gyepre a' Törökkel.*)

Törödek:

Jere velem Pajtás! temető sirt ássunk,
 Előbb mint több szégyent 's bosszút nyeljük, 's lássunk,
 Rejtsük-el a föld' gyomrába,
 Nagy Apáink' sirhalmába,
 Nemes Nemzetünket, szép eredetünket.
 (sth. 5. str. Közölte dallamával együtt Bartalus, M. Orpheus 88. l.)

1813:

Jere velem Pajtás! ránts kardot, ülj lóra
 Most van ismét módod, ama pusztitóra
 A' ki sokszor öszve rontott,
 Számtalan magyar vért ontott,
 Égből átkot kérni,
 S bosszus fegyvert mérni.
 (sth. 3 str. L. Figyelő XV. 28. l.)

9. sz. † *A korts Magyar.* 4. strófája hiányzik az 1813-iki kéziratból:

A' Magyar is tud már színes politziát, (3.)
 Ha mit mond más, felel ez is, *ita fiat.*
 Hát! illyenek vóltak e a' régi Magyarok?
 Nem Magyarnak, de parasztnak mondanak, ha színt mutatni
 [mások előtt nem akarok.

10. sz. † *Égi fenyegetés.* (1813: † *Égi fenyegetés, üstökös tsillag.*) Négy strófája hiányzik az 1813-iki kéziratból:

- (10.) Ha tud e, a' kit Felségnek neveznek, Isten Ienni?
 A' kevély, amaz Erősnek keze közül ki menni?
 Meg- látják a' Méltóságok,
 Hogy ők 's minden ő' Nagyságok,
 Csupa alacsonyágok.
- (11.) A' kik tulajdon kedvekért ártatlan vért ontottak (16.)
 Csupa szóval minden rendet 's törvényt öszveforgattak,
 Akkor érzik meg lelkekben,
 Mik ők minden erejekben
 Az Isteni kezekben?
- (12.) Most egy néhány Nagynak szaván úgy függenek mindenek,
 Hogy azt hiszi sok balgatag szív, hogy azok Istenek;
 Holott, a' melly tűz éleszti
 Lelkeket, majd meg- rekeszti,
 Sebes lánggal el veszti.
- (19.) Rá vezetnek tán az Egek egy Soár városára, (26.)
 Honnan bátran nezhetsz vissza a' Sodoma langjára,
 Mert itt már minden veszni tért,
 A' Föld kiált ártatlan vért (27.)
 'S a' bosszúság készít bért.

12. sz.

Töredék:

Német-átok. (1.)

Verd meg Uram verd meg Országunk' szemetjét
 Ebhatta Németjét. Kutya teremtettét.

(Közölte dallamával együtt Bartalus, *M. Orpheus* 2. l.)

1813:

Travestáltt Francz átok. (2.)

Verd meg Uram verd meg
 A' világ ostorát,
 Sodomai felleg horítsa táborat
 Zabolázd meg szent erőddel;
 Vagy kergesd el vas vessződdel
 Hatalmas kezeddél. (3)¹

¹ Szövegét közölte Garda S.: *P. Horváth Adám élettrajza.* Nagyenyed 1890. 171. l. Megvan a 35. sz. (*A' Spanyol kapuczinus*) végén is (az 1813-iki kézirat csak kezdetével jelzi a vers végén és a 12. sz.-ra utal); Horváth kétségkívül a 35. sz.-ból emelte ki, hogy az 1813-iki kéziratban az eredeti 12. sz. helyére állítsa. — Dallama kibővített variánsa a «Jaj, mily hamar múlik világ dicsősége» kezdetű halotti éneknek, mely az erdélyi reformátusok énekeskönyvében máig szerepel (1923. 186. sz.). A Töredékbeli dallam más.

13. sz. † * *Travestáltt Rákóczij.* (1813: jelzés nélkül: *Travestáltt Rákoczi.*)

Töredék:

Haj Rákóczj! Bertsényi! Tököli!
 Ha hamvatok Nemét nem gyűlöli,
 Keljete fel, a' Nemest a' Hatalom öli.
 Ez rab ugyan *Emberiség.* (2.)
 De neked is szép Nemesség!
 Vesztedet e' veszedelem,
 Es az adott engedelem, (3.)
 Már jövendöli.

(Kezdetével v. ö. Harsányi-Gulyás Csokonai-kiad. III. 344. l.)

1813:

Haj Rákoczi! Bertsényi! Bezeredi!
 Magyar vitezek nemes vezéri!
 Mit mondanak azok a' meg hóltak ezeri?
 A' kik a' Haza földében, Edes Anyok kebelében,
 El vesztek honyi fegyverrel Ertetek buzogván vérrel
 Pannon mezei. (2.)

(Thaly, *Adalékok* II. 234. l.)

48. sz.

Töredék:

† * *Stajer táncz.*

Hát Isten néki! (2.) Kapjunk rá, szokjunk rá a' Német tánczra a' Nemet tantzra (3.)
 Ugy is már régen meg nyertek, rá vertek a' szolgálanczra, a' szolgálanczra (4.)
 A' Muzsikás (5.) nem ismeri, (6.) nem veri a' mi hurunkat a' mi hurunkat (7.)
 'S ha Stajert húz, mit pengessük? jobb vessük el sarkantyunkat, el sarkan-
 [tyunkat (8.)

Szánd meg Árpádom! (9.) szánd unokádat (10.)
 Tartsd meg ez (11.) véren szerzett Hazádat. (12.)

Már régen érzem, a' Nagy sas' (13.) a' kakas' körme mivé tett? (14.)
 Hogy Stajer végzi (15.) a' nem rég vig vendég-hozta Minétet. (16.)
 Nyalka tsizmám' el rombolja, pór szolgál-sarú formára, (17.)
 Fűzött topányom' el nyírte, 's ütötte tzipó kaptára, (18.)
 Szánd meg Árpádom stb.

Isten úgy latszik el vette le tette szent *kezeit* rolunk. (20.)
 Panaszkodunk, de mind írva, mind sirva hijjába szállunk; (21.)
 S hogy gyávaságunk' (22.) büntette; jól tette: igaz Biróra
 Találunk benne; méltó lett e' Nemzet illyen ostorra; (23.)
 De szánd meg Árpád! még unokádat (24.) stb.

1813:

† *Rabaközi Stajer Táncz.*

(Közölte dallamával együtt Bartalus, *M. Orph.* 77. l. L. még Etnogr. 1892.
 139. l., Réthei Prikkel Marián, *A magyarság táncai* 1924. 236. l. stb.)

50. sz. † * *Török Muzsika.* (1813: † * *Török Musika 1714-ben Akhmet
 Proclam.:*) 3. strófájának csak első három szava szerepel az 1813-iki
 kéziratban:

Töredék:

Es te *viszont* (13.) meg vetettél, nem szeretéll érzeni *dupla* haszont (16.)
 Nap *nyugoton* ha sípolnak, a' rokonnak a' Magyar ellene ront. (17.)
 Dulva, ki vontt kardal üldöz, ő is üldöz, maga is vér-árokat ont, (18.)

Es kinek ont? (19.) ki nyakára nem sokára szőr kötelet gonyolva font. (20.)
Nyögj; de ne *mond* (21.) a' ki a' maga' hasába kést kever, ugy e bolond? (22.)
rep: Nyögj, de ne mond, kést ver a' Maga hasába a' Magyar! ugy e bolond? (23.)

1813:

Es te viszont; (de a' Sirbúl fel kél Zrini, és közbe szóll) [utal a következő számra: Mit beszélsz Te kutya fajta! stb. L. Figyelő XV. 37. l.]

62. sz. † A' *ki erősebb az hatalmasabb.* (1813: † *Az Europai Nimrod.*)
2. strófája hiányzik az 1813-iki kéziratból:

Hát hol van az emberi szív? (13.)
Ki-veszett e belüled az Erkölt? Mennyei miv! (14.)
Az erőten is az az agyag, és az az eredeti tűz, (15.)
Kinek a' hatalom ellene viv. (16.)
Mind *por* anya-szerei valának
*Pörn*ak és a' Pór Urának; (17.)
'S tégedet mikor tévének Ember! ember' Istenének? (18.)
Hogy eszes, és Nagy tsak Te magad vagy
S tsak rabot illet az az emberi név. (19.)
Már minap Eden kertje helett
Ósi szabad ments-vár Filadelphía lett: (20.)
Hát Nektek van e? Feleim! — van
Edenetek; onnan eredők Óseim: (21.)
Ott Prometheus teremte minket; Ő tsinálta testeinket
Nem Tirán, de tiszta kézzel, 'S lelkesite égi tüzzel: (22)
Fussatok errül a' rabi térrül!!
Jer oda! Prometheusunk haza hív. (23.)

(A versről l. Figyelő XV. 357. l.)

64. sz. *Bájtó Mars.*

Nota: 33. *Meg van alázva Nagy Sándor*
(Hiányzik az 1813-iki kéziratból.)

Trombita szó, dob zördülés, Hallatik, ágyú dördülés;
Mars jel ez, rettentő, Halni vagy ölni serkentő:
Itt van az ellenség: rajta! puszlittsuk
Mindén erőnk a' szabadság' oltalmára fordittsuk:
Lessz ditső Nemzetünknek Az a' Felség mindene,
A ki az egyenlőség, és szabadság Istene:
Bar ég föld ránk szakadjon :/: Még is Vitéz Nemzetünk
[győzhetetlen maradjon.]

Ez a szöveg nem Horváthé; megvan több régebbi gyűjteményben, így a Melegh Dániel-féle melodiáriumban (1797. Debr. koll. kézirat R. 830.); dallama is több gyűjteményben szerepel: így az 1798-iki sárospataki melodiárium (Sárospataki koll. kézirat 514.) 5. lapján stb.

65. sz. † * *Emlékeztetés.* (Ugy e? Magyar! a' mi Nemünk' közös Angyala vólt) Dallamával együtt közölte Bartalus i. m. 92. l. Az 1813-iki kéziratból hiányzik.

Ezenkívül kisebb-nagyobb eltérést mutatnak hasonló irányban a 2., 3., 4., 15., 16., 51., 58., 63., 66. és 139. d) sz. énekek.

3. Figyelemreméltók a Horváth-féle szerzemények jelzéseinek, a † és * jeleknek eltérései is a kétféle kéziratban. Divergenciájukat a következő összeállítás mutatja:

<i>Töredék:</i>		1813:
3. sz.	† *	jelzés nélkül
4. sz.	† *	« «
5. sz.	†	« «
13. sz.	† *	« «
45. sz.	†	« «
48. sz.	† *	†
97. a) sz.	†	jelzés nélkül

Bizonyos, hogy ezek a jelzések nem mind megbízhatók; egy Horváthé-
nak jelölt ének igazi szerzőjét csak nemrég mutatta ki Harsányi István¹;
az is világos, hogy Horváth a *Töredékben* tévesen jelöli meg magáé gyanánt
a Rákóczi-nóta dallamát (13. sz.), melyet különben már előtte is feljegyzett
az 1790-es évek két sárospataki melodiáriuma (Sárospataki főisk. kézirat
1718. sz. 120—21. l. 514. sz. 233. l., mindkét helyen a «Régi magyar nagy
vitézek» kezdetű ének dallamaként). Az viszont érthető, ha ennek az éneknek
szövegét, melyet az 1813-iki kéziratban más, idegen szöveggel cserélt fel, ott már
nem jelzi a magáénak.

*

Hogyan került a *Töredék* széttagoltan az *Arion* kéziratába? Erre nem
tudunk teljes bizonyossággal megfelelni. Ha feltesszük, hogy a kötet lapjai
nem a könyvkötő önkényessége vagy tájékozatlansága folytán kerültek ilyen
rendbe, hanem a kézirat már eredetileg ebben az állapotban volt: magától
adódik az a feltevés is, hogy a kétféle kéziratnak ez az egybekevertsége
nem a véletlen műve, hanem «elbujtatás», mentési kísérletből ered. Ismert
tény, hogy Horváthnak az 1814 végén ellene indult eljárás során mindkét
gyűjteményt fel kellett küldenie a hatósághoz és hogy a budai cenzor
1815-ben megtagadta az *Arion* kinyomtatására kért engedélyt.² De máig
sem tudjuk, mely kéziratait küldötte el Horváth és hogy az *Arion*nak milyen
kézirata feküdt a budai cenzor előtt? Egyet bizonyossá, vagy legalább is
nagyon valószínűvé tesz a *Töredék*: hogy t. i. az *Ötödfélszáz ének* eddig
ismertetett kéziratai, az 1813-iki és az 1814-iki kézirat, a cenzúra számára
készültek; a politikai dalok első, eredeti fogalmazását a *Töredék* őrizte meg.
(Ezen a helyen őszinte köszönetet kell mondanom dr. Dézsi Lajos professzor
úrnak a *Töredék* jelentőségét illető szíves útbaigazításaiért.)

*

Megemlítettük Erdélyi Pál hipotézisét egy lappangó «harmadik kéz-
irat»-ról. Erdélyit erre a feltevésre az vezette, hogy a Nemzeti Múzeum
könyvtárának egyik Jankovich-féle kéziratos gyűjteményében (Oct. Hung. 446.)
egy kétéveles töredéken (a colligatum 40—41. lapja) a következő feljegyzés
áll (10 teljes dalszöveg után): «Még nemelly régieknek első sorát, melyekből
ritkát gondolok újabbnak száz esztendősnél; Enekes könyvemből ide írom». Következik egy nótajegyzék (60 dalkezdet), melynek számai és sorkezdetei
kétséget kizárólag Horváth gyűjteményére utalnak. Erdélyi úgy véli, hogy

¹ IK. 1925. 249. l.

² Garda S. i. m. 116—17. l.

a kézirat, illetőleg jegyzék szerzője Jankovich lévén, birtokában kellett lennie egy Horváth-féle másolatnak, melyben a harmadik kéziratot sejtí. Ugy hisszük, Erdélyi maga nem látta ezt a kéziratot jegyzéket, különben lehetetlen lett volna abban fel nem ismernie Horváth Ádám kezeírását. Ez pedig minden további feltevést ebben az irányban megdőnt. A kétfelvetés töredék híhetőleg Horváthnak valamelyik leveléből került Jankovichhoz, hiszen jelentékenyen terjedelmesebb (138 dalkezedtet tartalmazó) jegyzéket is találunk egy Kazinczyhoz írott levelében (1815 jún. 13.).¹ Világos, hogy az *Ötödfélszáz énekből* itt is maga a gyűjtemény írója készítet kivonatot, a feltételezett harmadik példányt tehát hiába keressük Jankovich-hagyatékában.

SZABOLCSI BENCE.

EDDIG ISMERETLEN KÖLTEMÉNYEK ZRINYIRŐL, A KÖLTŐRŐL.

A törökverő Zrinyi Miklósnak, a jeles hadvezérnek és költőnek fényes diadalait dicsőítő költeményt eddig csak hármat ismerünk ismerünk — két magyar² és egy latint³ — de halálát sírató gyászéneket már többet, amelyek közül öt magyar⁴, kilenc német,⁵ a többi nagyrésztben latin.⁶ Azonban, hogy a lángoló hazaszeretetéről híres, nagy férfiú vitézi tettei dicsőítő dalok, hősi-küzdemeiben történt magárahagyattatása pedig alkalmi, hazafias énekek írására készítette a korabeli, ma már jórészt ismeretlen nevű magyar költők nagyobb számát is, azt hitelesen igazolják az alábbi költemények.

E költeményeket — kettő magyar, egy latin — a M. T. Akadémiának abban a becses kézirat-gyűjteményében találtam, amely az 1904-ben, Bécsben elhunyt osztrák történetírónak: Schrauf Károlynak, a bécsi cs. és kir. udvari levéltárnoknak tulajdonából került az Akadémiához. A gyűjtemény e három

¹ Kazinczy Lev. XII. 2920. sz. 527—30. l. Ugyanitt írja (526. l.): «Ime keves híjjával meg küldöm azoknak első sorait; melyekről a' könyv elejébe tett jelentésemben azt írom; hogy ezekből egynehánynak örök el veszését én jobban kárvallom; mint a' hódoltató Táborból egy hatvan fontos ágyúnak».

² *O Te Zrinyi Miklós országunknak fia.* Írta Gróf Pázmány Miklós (M. Kszemle. 1882: 249.). *Magyarok romlását...* Scripsit So(annes) Lu(cas) St(efhanus). (IK. 1923: 190.)

³ *Iam tubae inclytum...* Tört. Tár. 1903: 388.

⁴ *Oh kék égen járó féltő csillaggoddal...* Thaly: *Vit. én.* I. 189. — *Római bölcsenek régi fejedelme...* Thaly: *Vit. én.* I. 196. — *Sörgy, könyvez zokogial...* Írta: Demeter György. M. Kszemle, 1891: 131. — *Panaszolkodással, keserves jajszóval...* Figyelő, 1877. III. 19. Írta: Barakonyi Ferenc. (Thal szerint: Petkó Zsigm.). — *Régi eleimnek, áldott szüleimnek...* (Nemz. Múz. 1258. Qu. Hung.)

⁵ IK. 1900: 45—55.

⁶ *Tört. Tár.*, 1903: 492. (*Audite me nunc juvenes.*). — Demeter György: *Honor Posthumusában.* (M. Kszemle. 1891: 131.). — *Pannonides lauri, generosae gloria frontis.* (IK. 1916: 441—451.).

költeményen kívül néhány eredeti nemeslevelet, továbbá XVI., XVII. és XVIII. századi kéziratoskat tartalmaz.

Az első, Balassi-strófiákban írt költemény címe: «A. 1663.» Egykorú kézírással ívrét alakú papirosra van írva. Nem a szerző eredeti fogalmazványa, de egykorú másolat. A szöveg prózaként, de versszakosan van tördelve.

I.

A. 1663.

1.

Szabadtságunk ronto
igafságunk bonto
szomszed immar örülhets,
Magyar V[ér] gyűlölő
penzünknek örüljő,
tollunkkal ekefulhets,
mondj io hjrt szivednek,
kjavnt peczenednek,
Vigh fogat köszörülhets

2.

Pustaság epsege
holt elevensege
az Magyar koronának,
Török, Tatar, Nemet,
bennünk pusztít s-éget,
njncz vége predájának,
tűz lang, füst burittja,
hasznat Czaporitja
az kjnczes kamorának.

3.

Német mételj fogta
belleket s-el njomta
sziveket az Uraknak
Roma siket, es vak,¹
vagjon gondgja mert csak
erszénjere az Papnak,
szenvedj s-nem érzi
be hunt fzemmel nézi
czorbajat Magyar Napnak.

4.

Artalmas tanaczok
Istentelen Atsok
s-kefsedelmes kovacsok.
eletünk fonalat
testünk szórit szalat
rosz vizsalo Takaczok,
méreg keferjti
kit njuut szeget Hitj.
Mészal gjurot kalatsok.²

5.

Békesség hajleka
s-oltalom arnjeka
alat nagy kegytelenségh,
Méz szín alatt méreg
hant alatt rut féregh
fekszik Istentelenségh,
Ohatta s-nem otta,
söt magajs totta
terhünket az Nemetsegh.³

6.

Csált remenfegünkben
nagy nehez igjünkben
midon meg nem segitet,
Taplalt biztatafsal,
de arultatafsal
forrot alank hevitet,
gazolt Taborostul
mig nem Orszagostul
Poganj kézre kerjtet.

¹ *Róma siketsége és vaksága* = célzás arra, hogy VII. Sándor pápa fölvetette ugyan a török ellen alakítandó európai szövetség eszméjét, de tervét nem tudta megvalósítani.

² *Artalmas tanácsok, istentelen átsok, kessedelmes kovácsok, rossz vizsgáló takacsok* kifejezések mind célzások a hadi tanácsok (gráci stb.) ama parancsaira, amelyek Zrinyit a törökkel szemben téltenségre kárhoztatták. A *szeget Hitj* kifejezés célzás arra, hogy a császári kormány s a legfőbb haditanács nem tartotta meg azt az ígérletét, hogy segítséget küld Zrinyi támogatására.

³ A *Békesség hajleka... alatt nagy kegytelenség s a méz szín alatt méreg, hant alatt rút féreg* vagyis *istentelenség* van (5. v.): célzás, utalás arra, hogy a császári kormány mindig a béke föntartása mellett döntött, Magyarország nagy kárára.

7.

Jajrt [igy!] eszefsen s-ova
szerentsére soha
mert fejet nem vetette,
hogj Magyar Országért
à Nemet onezon vért
Magyar nem erdemlette,
köszönd hogj kenjeret,
Tik, Lud, Borat, Sérét
költenj segítette.

8.

Ordinantiája
volt hogi meg ne varja
ha jün Török vagj Tatar,
ha sanezhoz nem bízik
szaladgjon mind vízigh,
Tagas ottis az Hatar,
ha otsem alhattja
az tulso Víz partja
még most elég erős var.¹

9.

Sák abrakjat hanta
sisakjat sem szanta
ehedgjet meg nem ette,
hordos bora marat
fél saruba szalat
Patjkat ott felette,
mj ulta nap Egen,
soha illjen szegjen
Magjaron nem követ,[te]

10.

Az Török ereje
s- Attja² veleje
hogj nazunkbá erkezek,
Végbelj sokassagh
s-Boszñijaj gassagh
hogj helünkben ferkezek,
jrtam barátomnak
Surj Ispajanak
ezekről emlékezek.
Finis

Az egész költemény olyan hű rajza az 1663-iki török háborús viszonyoknak és eseményeknek, hogy a történetíró poétánk eme szemléletes rajzait bizvást használhatja forrásul. Növeli a költemény becsét és értékét az is, hogy a politikai események megítélésében ugyanaz az az álláspontja, mint amelyet a mai magyar történetírás is elfoglal az 1663-iki események megítélésénél. Pedig, mint előadásából kitűnik, igen közel állott az eseményekhez: a szeme előtt folytak le. Jól volt tájékozódva a császári udvar politikája, a török háborúval szemben való magatartása felől is, s olyan tárgyilagosan, szinte történetírói érzékkel, éles, szellemes célzásokkal festi az eseményeket, hogy szinte meglepő egy kortárstól, aki előtt még nincs meg a kellő távlat az események higgadt, tárgyilagos megítéléséhez.

A költemény írásának idejére nézve az utolsó versszak tájékoztat, t. i. mikor a boszniai pasa — Zrinyi Miklósnak a Muraközéből történt eltávozása után — legott újabb kísérletet tett Zrinyivár elfoglalására, de Zrinyi Péter, Miklós testvére, a török támadást visszaverte. (Hadtört. Közl. 1896. IX. 5. füz. 213. l.). Ez 1663 október hó 8-án történt. Így e vers a törökök támadása után, de a támadás visszaverése előtt, tehát kevéssel 1663 október 8-ika előtt íratott. Ha a támadás sikeres visszaverése után szerzette volna a lelkes, magyar poéta Surj³ nevű barátjához írott eme zengzetes költeményét, akkor a törökök visszaverését bizonyosan örömmel ujságolta volna emlékezésében.

¹ Montecuccolinak az volt a hadi tanácstól kapott ordinantiája (útasítása), hogy még Magyaróvárnál sem kell megvárnia a törököket, hanem ha a sáncvédelem nem bizonyulna elegendőnek, vonuljon a Dunához, s ha ott sem volna biztos a hadállás, menjen át a Dunán s üssön táborn Pozsonynál.

² nyilván *Agya* helyett.

³ A Surj család a régi magyar nemes családok közt szerepel. Az *Ispaja* valószínűleg a török *spahi* (nemes lovastörök?) elnevezéssel azonos.

II.

A. 1664.

1.

MagjaroK romlafsat
orszagH pusztulafsat
Mars ZrjnJ hogy meg lata, [stb.]

E költeményt a Telekesy-féle gyűjteményből *Vj Cantio* címmel közölte Badics F. (IK. 1923:190.). Az Akadémia kéziratában ugyanazon kézírással, ugyanazon ívrét papiroson olvasható, mint az előbbi. Sem a szerző, sem a másoló neve nincs aláírva. Szövege az alábbiakban tér el a Telekesy-féleétől:

1. v. *Akad.*: pusztulafsat — *Tel.*: pusztítását.
szembe — sziube.
pesdulvan — posduluán.
2. v. rímei *it*-ben csengnek össze *ét*-helyett.
5. v. kacza föl Repüle — Kálcza feől rözzene.
panaszt — Panaszal.
6. v. hadat fogada — hadát indítá.
ezereket adata — ezeket adattá.
7. v. Zaszlojat meg indita hadat — zászlóit, inditá hadait.
vagatna — vagatta.
8. v. el réműlvén — feől rözzenuén.
kit még meg nem ... el — (a) kit csak meg ... feől.
9. v. szeginsegnek — szegényeknek.
10. v. sereghez — eszközhöz.
11. v. Kaczak — Az káczák.
- A 12. v. harmadik sora, mely hiányzik a Telekesy-féleéből, az Akadémia kéziratában így van:
es ot az toiashoz | buvo madarakhoz | iol tudnak az uszashoz.
13. v. frigjet — keduét.
[az] tegeztől — tegezektől.
ellenfsegit — ellenseghet?
15. v. Orszagunknak — Nemzetünknek.
kereszttes — Körös(z)tő.
banatiat — bányát.

E költeményben a *kacza* (kacza, kálcza) = Nádasdy Ferenc. A *Kacza* fölrepülésén azt kell érteni, hogy Nádasdy Ferenc hadaival Kanizsa alól eltávozott, Batthyány és Esterházy Pál példáját követvén. (1664.jun.) Nádasdyt azért nevezi szerzőnk kacsának, mert a Nádasdy-címerben egy *vadkacza* szerepel nád között, kiterjesztett szárnyait és nyakát föltartva.

Ennek a szintén Balassi-versszakban írt költeménynek szerzője véleményem szerint ugyanaz, aki az előbbi versé.

Az utolsó vsz.-ban tájékoztat arról, mikor szerzette költeményét, t. i. akkor, mikor Érsekújvár a törököknek adatott, vagyis a vasvári béke megkötése, tehát 1664. aug. 14-ike után, azaz augusztus második felében, vagy kevéssel azután. Szerző a szereplő személyek egyikét-másikát nem a maga nevével említi, hanem átlátszó szinbolumok leple alatt vonultatja föl.

Ebben a költeményében is történeti hűséggel rajzolja az eseményeket és jellemzi a szereplő személyeket.

III.

Planctus De Comite Nicolao à Zrinio.

1.

Stabat Zrinus dolorosus
Juxta Muram lachrymosus
Dum à Montecuculis non iuaretur
A Turcis Zerín Uyvar oppugnaretur

2.

Cuius Montecuculi generositati
Invidet atque foelicitati
Propterea ab eo derelinquitur
Simul à Nadasdio despicitur

3.

O quam patiens et amarus
Fuit Comes Croatiae Banus
Dum Styria à Tartaris comburebatur
Insulaque ipsius infestabatur

4.

Qui mœrebat et dolebat
Quod Montecuculi ausus vernire non erat
Propter solum numerum Turcarum
Et per Aziam tot occurrentium Turcarum

5.

Quis est homo qui non fleret
Gloriosum Zrinium si videret
Relictus (!) à Germanis et Hungaris
Per quem liberati fuerunt à Turcis

6.

Quis non deberet blasphemare
Montecuculum culpae
Quod versus Canisam non iverit
Strossium sua sponte perdidit.

7.

Propter Montecuculianam negligentiam
Et Nadasdianam arrogantiam
Vera fides Christiana deprimitur
Turcis Zriny Uyvar peti permittitur.

8.

Perpendat unus quisque
Si Montecuculi non sit proditor iste
Styriam post Hungariam Turcis tradet,
Totum Imperium periculum non evadet,

9.

Ad	}	Eia Zrinie defensor Christianitatis	
Zrinium			Austriam sentire vim calamitatis
clamant			Fac ut semper tecum lugeat
Transylvani	}	Hungariamque in dies defeat.	

10.

ijdem { Fac tua Croatia
Carinthia Carnioliā devastetur
Ubi Zrin Uyvar deperdideris
Quandoquidem à Germanis derelinqueris

11.

Montecuculi
clamat ad
Imperatorem { O Leopolde hoc tantum agas
Patibuli mihi fige plagas
Fateor me Hungariae perditorem
Zrinianae famae detractorem

12.

Rustici ad
Monte-
cuculum
clamant { Propter tuam Altenburgam fugam
Promeruisti furcifer poenam summam
Quando nostra pruna devorasti
Universa Bona devastasti

13.

ijdem { Non sit Imperator appellandus
Neque Hungariae Rex vocandus
Si patibulo hic furcifer privabitur
Nomine proprio post hac vocabitur

14.

Porcia ad
Imperatorem
clamat { Fac me Leopolde vere flere
Huic suspendendo semper condolere
Fateor per me novam villam
Captam esse atque derelictam

15.

idem { Juxta patibulum lubens stabo
Montecuculis me associabo
Ut consiliarijs sim Exemplo
Hungariaeque non detrimento

16.

Porcia
ad uxorem
suam { O Porca porcarum praeclara
Consilia tua erunt vana
Quidquid patior tibi adscribatur
Meique nullus mortalium misereatur.

17.

Lobkovitz
ad Impe-
ratorem { Participa mecum perditionis mortem
Patibuli Montecuculi fac consortem
Per me Leopolde subducebaris
Et in Hungaria quoque vendebaris

18.

Sententia
Imperatoris { Inflammatus et accensus
Imperator est conversus
Sententiam eorum illis promulgando
Mortemque his adjudicando.

19.

Eiusdem { Fac tortor horum patibulo custodiri
Consiliariosque mortem horum praemuniri
Ne Christianitas deprimatur
Sed Hungaria à Turcis redimatur

20.

Ruftici gratias agunt pro sententia Imperatoris	}	Qvandoqvidem Sententia suspendisti
		Istos Leopolde custodisti
		Coelo crede nullo privaberis
		Si intentum tuum continuaveris

V. Hungariam et Croatiam gladius Turcarum pertransivit

R. Ut revelentur ex isto Actu Austriacis pericula

V. O Deus Proditores Hungariæ non exaudias.

R. Sed Imperatoris obcoecati oculi aperiantur.

Oremus.

Nullus mortalium interveniat pro his Proditoribus quæsumus Leopolde Romanorum Imperator apud Mättem Vrām pro Montecuculo, sed tribuat ipsis perpetuæ ignominiaë juxta Sententiam funem ut eò facilius Christianitas è Turcico iugo redimatur Zeriniusque defensor Patriæ qvantocius per Mättem Vrām adiuvetur secundum eiusdem Mätis assecurationem, et promissa quæ vivet in Austria regnabit in Hungaria, dominabitur in Croatia per omnia sæcula sæculorum Amen.

V. Leopolde exaudi petitionem Rusticorum

R. Et ad te perveniat clamor illorum

V. Maledicamus Montecuculo

R. Deo Gratias.

V. Et reliquorum Consiliariorum corpora quiescant in Viennensi patibulo.

R. Ultima facit Amen.

1664.

In APM. AS.

Ez a latin költemény ívrét alakú, hosszában ketté hajtott papirosra van írva, egykorú írással. 20 négysoros, párosrímű versszakból és imádsággal is ellátott párbeszédés záradékból áll. Végén az 1664-es évszám, a vers íratásának ideje. Az egész költemény nem egyéb, mint egy r. kath. szertartási ének utánzata, melyet imádság s versiculuskok és responsoriumok zárnak be Ámennel.

Az ismeretlen szerző Jacobus de Benedictisnek a Boldogságos Szűz Mária siralmáról írott dicsőítő énekét, a *Stabat Mater dolorosa*-t vette mintául, mely az első magyar r. kath. énekeskönyvben, a *Cantus Catholici*-ban (1651.) magyar fordításban is megvan (49—52. l.). A Planctus első hét verszaka ugyanazon szavakkal kezdődik, mint a Mária-ének.

A költeményből hiányzik az erő és lendület, de hű kifejezője a Zrinyi korabeli közvéleménynek. Szerzője jó magyar érzésű, hazafias gondolkozású r. kath. pap lehetett a Mura vidékén. Szereztetési ideje: Zrinyi-Újvárnak a törökök által történt elfoglalása után, de a vasvári béke megkötése (1664. auz. 14.) előtti időszak. A költemény végén, az 1664-es évszám után álló jelzés: In APM. AS. az íratás helyét (nyilván valamely klastrom) és a szerző nevének kezdőbetűit rejtik magukban.

HARSÁNYI ISTVÁN.

GÖRÖG DEMETER AZ ESTERHÁZYAKNÁL.

Görög Demeter a száz évvel ezelőtti Magyarország tudós kultúrpolitikusa volt. Nem pusztán tudományos és még kevésbé egyéni célok állottak szeme előtt, hanem sokirányú működése távoli, egységes gondolatban folyt össze: a nemzetevelés gondolatában. Az akkori idők kívánták, hogy minden téren maga törjön előre utat. Hírlapíró volt és könyvkiadó, pedagógus és nyelvész, földrajzi író, térképkészítő és közgazdasági író — a legelvontabb tudományos elmélyedéstől egészen a leggyakorlatibb kivitelig. Munkatársakat szerzett, a munkát szervezte. Írókat, tudósokat, rajzolókat foglalkoztatott. Jövedelmét jutalomdíjakra fordította; többek között a debreceni grammatika is az ő ösztönzéseinek eredménye. Hírlapját, könyvkiadványait ingyen küldözte széjjel olyan helyekre, hol hasznukat láthatták. Magyarország térképfelvétele az ő vezetésével történt; egy félévszázadig nem készült aztán jobb. Mint közgazdasági író új gazdasági növényeket honosított meg, magvak, növény-minták szétküldésével hatván gyakorlati módon.

A középosztály gyermeke volt, alföldi fiú, de, mint tehetséges tanuló, az ország különböző főiskolái után Bécsben fejezte be tanulmányait. Hivatalt nem kapván, főúri családokhoz állott nevelőnek. Tekintélyt és becsülést vívott ki magának itt is már ifjúkorában. Később az uralkodói családhoz került és magasrangú, köztisztviselőben álló személyiség lett. A tudós valóban politikus is volt egyúttal, nemes módokon tudott érvényesülni. Eszközök nélkül indult céljainak és a saját értékével szerzett eszközöket azok szolgálatába állította.

Feladata, végső eredményében, inkább erkölcsi volt, mint tudományos. Tehát egész egyéniséget kívánt. Ebből a szempontból világítják meg jellemét az adatok, amelyek az Esterházy hercegi családnál töltött éveiről szólnak.

1796-ban vette át Esterházy Pál hercegnek, a későbbi londoni nagykövetnek és negyvennyolcas magyar külügyminiszternek nevelését. Növendékének apja, Esterházy Miklós herceg, fejedelmi műpártolásával tette emlékezetessé nevét; a zene kiválóságai közül Haydn, Beethoven, Hummel, a szobrászok közül Canova, Ferenczy élvezte támogatását. Képtára most a Szépművészeti Múzeum díszé. Könyvtára akkor a leggazdagabb főúri könyvtárak egyike volt. De más területeken is kiváló akart felmutatni Miklós herceg. Ménesei, vadaskertjei világhírré tettek szert. Kismartoni parkja, üvegháza, szépségük mellett, valóságos botanikai gyűjteményekké fejlődtek ki. Könyvtárában hosszú sorozatba szedte össze korának legkiválóbb kertészeti és botanikai munkáit, külföldi útjairól pedig, még a napoleoni idők zivatara között is, szekérsorokban küldte haza a növényvilág exotikus ritkaságait. Lehet, hogy épen az ő udvarában támadt érdeklődés Görögben a természet-tudományok iránt, amelyeknek azután élete jórészt szentelte.

A nevelőt, kinek előzői sikereit a főúri körökben ismerték már, kitüntetéssel látta magánál a hercegi család.¹ «Kormányzó» volt a címe, mert nemcsak maga tanított, hanem más tanítók munkáját is vezette. A családtagok alig

¹ Az alábbi adatokat Dr. Esterházy Pál herceg úr engedélyével a hercegi levéltár anyagából közöljük.

írtak oly levelet az ifjú herceghez, amelyben nevelőjéről szíves üdvözetekkel meg nem emlékeztek volna. Miklós herceg tudott magyarul, hiszen magyar főiskolákon tanult, de a növendék anyja és nagyanyja, Lichtenstein hercegnő, eleinte sokat küzdöttek a nevelő magyar nevével «Geroch», «Göreck» és más változatokban próbálkozván vele. Úgy látszik, különösen Pál herceg nagyanyjával értette meg legjobban Görög magát; az öreg Lichtenstein hercegnő nagyvilági hölgy volt, de szigorú vallásos nézetekkel. «Oly kormányzó vezet — írja unokájának — akinek tudománya és elvei máris általános elismerést és csodálatot arattak.» Pál herceg anyja a főúri társaság ismert szépsége és szinte félelmetesen őszinte szelleme volt; eleven természete, amelyért gyermekei még öregkorában is rajongással szerették, nem mindig találkozott Görög helyeslésével. De azért a hercegnő is boldogan látta a benső viszonyt, mely az évek folytán fia és a nevelő között fejlődött: «Görög drága kinstár, használd szíved gazdagítására» — írja fiának egy külföldi útjáról.

Pál herceg tizennyolc éves korában, egy évre rá, hogy Görög megvált tőle, naplót kezdett vezetni németül. E feljegyzéseiben korán fejlett ítéllettel és szinte kíméletlen őszinteséggel beszél önmagáról és környezetéről, még azokról is, kiket legjobban szeretett. Közöljük azokat a részleteket, melyekben nevelőjéről emlékezik meg; a fiatal főúr szavainál aligha találhatnánk jellemzőbb kifejezéseket.

«Hat éves koromban egy Benoit nevű hollandi származású nevelőnek adtak át, ki bizonyára becsületes és igaz ember volt, de nem volt meg benne a nevelés feladataihoz oly szükséges türelem, sem pedig a megfelelő tudás. Tán ezért nincsen most erkölcsi képzésemnek kellő alapja. Például: a tanulást szívből ellenszenvessé tette számomra, annyira, hogy valósággal reszkettem minden leckeórája előtt. Egy körülményt említek csak. Amikor apámnak vagy anyámnak levelet kellett írnom, már napokkal előbb rettegetem, mert ha nem találta jónak a levelet, nagyon összeszidott. Ezért előzőleg rendszerint tanácsot tartottam nővéremmel, hogy mit írjak, sőt még Istenhez is folyamodtam, világosítsa meg elmémet. A szigorú fegyelem, amelyet nevelőm tartott, nem engedte kihajtani bennem az egyenesség, nyíltság és önbecsülés nemes érzelmeit. Ez volt oka az őszinteség bizonyos hiányának, mit akkor szoktam meg. Könnyen határozott álnoksággá fajulhatott volna — leszoknom róla még most is sok fáradságomba kerül.

De egyszerre oly korszak virradt reám, mely mindig felejthetlen lesz előttem; amikor tudnillik addigi nevelőm eltávozott és Görög jött hozzám. Ezt az időpontot valósággal második ujjászületésemnek nevezhetem.

Görög, az én második és voltaképen egyedüli nevelőm, az 1796. évben került hozzánk, amikor az ifjú Kollonits gróf nevelését becsülettel befejezte. Kilenc éves voltam akkoriban. Értett ahhoz, hogy magatartásával megnyerje egész odaadásomat. Igen el voltam hanyagolva, mind tudományos, mind erkölcsi nevelésomban. Görög a becsület embere volt, eltelve a vágytól, hogy jót alkothasson. Nemes szív, tele hazafisággal. Elfelejttem szívesen, sőt inkább fáj is nekem, hogy túlságos buzgalomával a jó iránt és sztoikus alapelveivel néha szomorú órákat okozott nekem, s ezért sokszor igaztalan voltam vele szemben. Bizonyára csak javamat akarta, örökké hála legyen

neki szívemben. A legjobb úton vezetett, hogy minden szükséges téren kellő műveltségem legyen. Csak azt nem nyujthatta, amit közönségesen világismeretnek nevezünk, mert saját magának sem volt alkalma a világot kellőleg megismernie. De ami a szilárd alapvetést illeti, mind a tudományokban, mind az alapelvekben, végtelenül sokat köszönhetek neki. Tüze gyakran elragadta, voltak is néha heves jelenetek közöttünk.

Értett ahhoz, hogy mindig ügyes és az illető tanulmányzakokban jártas tanítókat szerezzen mellém és ha valamikor bármiben is nem felelnék meg egészen, az bizonyára nem az ő hibája lesz.

Egész csöndben éltünk így, nyáron többnyire Kismartonban, tanulással foglalkozva, a nélkül, hogy valami feljegyzésre méltó előfordult volna. In puncto női nem, meglehetősen szigorúan tartott. Sztóikus szigora — az egész nálunk töltött időben e tekintetben maga is híven ragaszkodott elvéhez — est admiranda, sed non scio, an imitanda (vel imitabilis). Ülő életmódja és kivált a túlságosan sok munka igen aláásta egészségét. De szép ismeretekre is tett szert különböző tudományágakban, nevezetesen a földrajzban, pedagógiában, anthropológiában.

Anyámmal nem mindig harmonizált egészen, inkább nagyanyám szigorúbb alapelveivel. Mennyiben volt igaza s mennyiben nem, nem akarom vizsgálni; de hogy mindig csak jót akart, az kétségtelen. Ez lehetett egyik oka annak is, hogy elhatározta magát a tőlünk való elváltásra és hogy az udvarnál az öt éves József főherceg nevelését vállalja el. Különben is mindig észrevettem, hogy van valami előszeretése az udvar iránt. Eleinte a trónörökös nevelésével kecsegtették, de az ármány elütötte tőle. Hiszem, hogy sok szeretet és hajlandóság volt benne irántam is, különösen azonban hazája iránt. Nem is hagyott volna el engem soha, ha kiszemelt utódjában második énjét meg nem találta volna».

Leplezett fájdalom érzik ki e szavakból az eltávozott nevelő, jóbarát és mintakép után. Egész embernek mutatja be azt a herceg naplója. Olyannak, aki, mielőtt nevelni akar, előbb saját egyéniségét igyekszik a tökéleteshez közel alakítani. Mélységet és erőt látunk benne, méltóan nagy céljához. Mindent, amihez fog, legbensőbb alapjánál kezdi meg. Pályájának érdekei is magasabb célokkal fonódnak össze.

Nevelői sikereit is ez az odaadása hozta meg. A herceg későbbi naplói bizonyítják működésének tartós hatását. Az ifjú főúr, szinte gépies megszokással, a nevelés módját firtatja mindenkinél először, akinek jelleméről csak ítéletet akar mondani. Önmaga további nevelése, jellemének tudatos javítása azután is állandó gondja marad; a főúri élet vidám zajából visszavonulva gyakran merül el töprengő önvizsgálatokba, keserű szemrehányásokkal maga ellen, ha pontosan megfogalmazott alapelvei ellen vétkesnek találta magát. «Oly kincseim azok, amelyeket senki sem tehet kétségessé előttem és amelyektől nem foszthat meg engem semmi hatalom.» — A családi levelezések pedig még hosszú évek múlva is gyakran idézik, félkomolyan, féltréfásan, Görög ismert szavait, amelyekkel tanítványát valamikor fékezte vagy lelkesítette. Ez a nevelés, ez a komoly háttér adhatott meleg vonzóerőt a herceg egyéniségének, amellyel több évtizedes diplomáciai pályáján mindenkit meghódított, aki vele érintkezett. A magyar nevelő eszményi-gyakorlati törekvéseinek

példája pedig bizonyára emlékében volt a hercegnek akkor, amikor később érdeklődéssel közeledett a magyar reformkorszak eszméihez és amikor az első magyar miniszteriumban szerepet vállalt.

HAJNAL ISTVÁN.

SCHILLER ÉS SZIGLIGETI.

Szigligeti Ede *A világ ura* (1856) c. drámájának forrásául kutatóink egybehangzóan Gibbont jelölik meg. A kidolgozásban Bayer József Shakespeare-nek és Teleki László *Kegyencének* (*A magyar dráma története*. 1897. II. 213. l.), Rakodczay Pál Victor Hugó *Lucretia Borgiájának* hatását véli felfedezni. (IK. 1914, 388. l.) Vértesy Jenő nem nyilatkozik a dráma mintájáról.

Egyikük sem említi tehát Schillert, jöllehet *A világ ura* a nagy német drámairó *Don Carlos*ával két pontban feltűnő egyezést mutat. Hasonló a két dráma alaphelyzete: Schilleré is, Szigligetié is apa és fia, uralkodó és trónörökös tragikus kimenetelű küzdelmét mutatja be. Fülöp is, Konstantin is hatalmuk tetőpontján vannak; joggal mondhatják magukat a «világ urának». De egyikük sem boldog: első házasságukból származó gyermekükre, trónjuk várományosára, Carlosra, illetőleg Crispusra féltékenyek. Gyanujuk alaptalan, (mert Carlos valójában csak Posa meggyilkoltatása után fordul apja ellen!) de egyikük sem habozik elvakult indulatában gyermeke életét hóhérré juttatni. De hasonló az a mód is, ahogy a két drámairó az ellentétes erők első kirobbanását bemutatja. A két királyfi, Carlos és Crispus, érzi azt az idegenkedést és gyűlöletté fokozódó ellenszenvet, mellyel apjuk irányukban viselkedik, s ezért távozni kívánnak az őket fojtogató udvari légkörből. Egy távoli tartomány kormányzatát kérik apjuktól: Carlos Németalföldét (II. felv. 2. jel.), Crispus Galliát. (I. felv. 3. jel.) Kívánságuk azonban nem teljesül: a hatalmukra féltékeny monarchák szemük előtt akarják látni vélt vetélytársukat.

Merészebb kutatók talán még Fülöp szerelmi féltékenységét is hajlandók volnának azzal a körülménnyel egyeztetni, hogy Konstantin Crispushan nemcsak hatalmi versenytársát, hanem nejeinek csábítóját is látja, sőt épen ez az utóbbi ok készíti őt kegyetlen itéletének kimondására. De ha csak a két előbbi egyezést vesszük is figyelembe, a legnagyobb valószínűséggel megállapíthatjuk Schiller befolyását. Hogy Szigligeti ismerte Schiller drámáját, azt bizonyítani is fölösleges. Schiller hatása lehet természetesen egészen öntudatlan is; ez Szigligetinéél, ki a színpaddal és színészettel állandó összeköttetésben volt, könnyen elképzelhető. Alig hihető azonban, hogy a dráma egyező vonásai a pusztá véletlen műve lenne.

Kérdés marad, hogy ezen adatunk mennyiben módosítja *A világ ura* esztétikai értékét. Véleményünk szerint a legkisebb mértékben sincs szükség Szigligeti drámájának átértékelésére. Mert amilyen kétségtelen az egyezés, éppoly tagadhatatlan a különbség is. Hogy csak a legfontosabbat említsük: Szigligetinéél Konstantin a főhős, ellenben Schiller drámájában az infáns — sőt, egyes újabb esztétikusok véleménye szerint még ő sem, hanem Posa marquis. Így *A világ ura* — ha a Szigligeti-kutató, ki Schiller és Szig-

ligeti kapcsolatának kérdését nem hagyhatja figyelmen kívül, hasznát is veszi adatunknak — továbbra is megtartja azt a tisztos helyet, mely értékeinek fogva őt a magyar irodalomban megilleti.

SPENEDER ANDOR.

CSOKONAI «A REMÉNYHEZ» CÍMŰ VERSÉNEK DALLAMA.

(Adalék Kossovich József működéséhez.)

Érdekes adatot jegyzett föl Kazinczy F. Csokonai *Földiekkal játszó égi tüneménye* dallamának szerzetési körülményeiről. «A Földiekkal játszó Musicája — írja Zabolai Kis Sámuelnek 1810. márc. 28-án — Zemplény Vármegyében készült. Kosovics József udvari Muzsikusa volt 1794-ben Szulyovszki Menyhértnek 's barátja. Midőn ez Dec. 14dikén Rákócson, a' maga házánál, elfogattatott, 's velem Budára vitetett, Kosovics a' Szulyovszki szerencsétlenségére készítette azt a' Musicai Compositiót». (IK. 1918:423.). E dallam szerzésekor Csokonai *A reményhez* című eme verse még nem volt megírva, mert azt 1797-ben írta s 1798-ban átdolgozta. Kazinczy szerint Csokonai e vers «szörnyű hosszúságú schémáját a Kosovich közönséges kedvellést nyert muzsikai compositiója miatt választotta, s meglehet, hogy parancsolatja volt, hogy erre írjon». (Kaz. *Tübingai pályaműve*. RMK. 37. sz. Bp. 1916:166.)

Dr. Molnár Imre szíves értesítése szerint a Nemzeti Zenede könyvtárában «Koschovitz Joseph»-nek következő művei vannak meg:

2865. sz. *Six Hongroises* (két oboára, két klarinétra, két kürtre, két fagottra s egy kontrafagottra.)

4347. sz. Hat magyar nótája (két hegedűre, violára s gordonkára).

5580. sz. *Six Hongroises* (két-két fuvola — oboa — klarinét — kürtre s egy fagottra.)

6346—47. } *Hongroises* (Vonósnégyesek. I—IV. két hegedű, viola s
6709—10. } gordonka.)

6825. sz. *Serenada Terzetto* (klarinét — hegedű s csellóra).

4001. sz. *Hongroises* (zenekarra).

3269. sz. *12 Danses Hongroises* (köztük Csokonai a *A reményhez* című dala).

Major Ervin pedig ezeket az adatokat volt szíves velem közölni:

1. Herr *Joseph Koschovits* erwarb sich den Ruhm eines Virtuosen auf dem *Violoncell*, und ist im Componiren *ungarischer Nationaltänze* unerschöpflich. — írja Franz Zomb, Professor der Musik Kassáról 1818. május 3-án. Allg. Mus.-Ztg. Wien, 1818. VII. 4. (27. sz.)

2. Caschau, im April 1819. Nicht minder ehrenvolle Erwähnung verdient Hr. Jos. Cossovitz, als musikmeister bey der oben genannten Gräfin [Andrássy] ausgestellt, Virtuos auf dem Violoncell. Von seinem Spiele gilt eben dasselbe, was wir vorher von Hrn. Leeb sagten. [Sein Spiel ist kraftvoll und seine Intonation rein etc.] Von seiner Composition haben wir viele liebliche und

ächt ungarischen Geist athmende Hongraisien. (Névtelen tudósító Allg. Mus. Ztg. Leipzig, 1819. V. 19. (No. 20.)

3. Ungaria Masorko Cosaki [2 hegedű, Flauto piccolo, 2 fuvola, 2 oboa, 2 klarinét, 2 fagót, 2 kürt, üstdob] Del Sigre Koschovitz accomo: die Giorgio Druschetzký (szólalmok: 6719. szám, partitúra: 4237. szám. Dátuma: Ofen 16. Sber. 1814.)

Kossovich József, mint számos magyar dal szerzője, megérdemli, hogy az életére s működésére vonatkozó adatokat összegyűjtsük. Születési s elhalálzási éve és helye ismeretlen. Nevét egyetlen egy zenei lexikon sem ismeri.

HARSÁNYI ISTVÁN.

EGY CSOKONAI-VERS SÁROSPATAKI DALLAMÁNAK SZERZŐJE.

(Adalék Fogarasi János dallamaihoz.)

Kerényi György az IK. 1927: 234. lapján azt írja, hogy Csokonai *Forró sóhajítások* kezdetű verse két dallamának szerzői ismeretlenek. Megbízható följegyzések szerint a 2. sz. a. közölt sárospataki dallam szerzője nem ismeretlen, mert azt egy sárospataki jeles diák: Fogarasi János, később a m. kir. legfőbb törvényszék bírása, a M. T. Akadémia r. tagja szerzette, aki előbb Czuczor Gergellyel együtt, majd egymaga szerkesztette *A magyar nyelv szótárát* (1—6. k. 1862—1871.).

Fogarasi 1814 szept. 12-én iratkozott be a sárospataki főiskolába s itt tanult mint gimnazista és joghallgató 1824-ig. Mint akad. hallgató 1818—1820-ig altista, majd mint tenor «fakkbeli» énekes egyik legkiválóbb tagja volt a főiskolai énekkarnak, s 1823—24-ben ő volt az énekkar praecentora. (A praecentor rendszerint a tenor «fakk» tagjai közül választották.) Orbán József *A sárospataki énekkar története* c. könyvében (1882.) följegyezte Fogarasisról, hogy több érzelmes dal szövegének és dallamának volt a szerzője. (S. l.) Tóth Lőrinc is azt írja róla akadémiai emlékbeszédében, hogy mint kitűnő szoprán hangú ifjú állandó tagja s aztán előénekes (énekvezére, karnagya), praecentora lett az ifjúsági éneklő karnak, s azt, minden más külön tanító nélkül, a jelesség s jó hírnév addig el nem ért magaslatára emelte. Zenekart is szervezett, melynek ő volt primása és karmestere. (*Értekezések a társad. tud. köréből.* 5. k. 7. sz. 11—12. l.)

Orbán id. m. följegyezte, hogy a *Forró sóhajítások* «dallama a Csokonai szövegére, Sárospatakon készült... Fogarasi dolgozta ki a harmónia szabályai szerint» (5. 51. l.), vagyis ő a sárospataki dallam szerzője. Temetési alkalmakkor ma is éneklő a dallamot a főiskolai énekkar. (V. ö. *Csokonai Sárospatakon* c. dolgozatommal. (Sárospatak, 1922. 23. l.)

A Csokonai szövegére szerzett dallamon kívül Fogarasi szerzette még a következő énekek dallamát is:

Örökre fedez-e a sír engemet. Szövegét Nagy József karelnök (1812—13.) írta. *Mi az, mit látok, szörnyű éj.* Szövegét is Fogarasi írta. 1824-ben már énekeltek.

Sötét fellegek, melyek a jövődöt fedezték be. Szövege is Fogarasié. 1825-ben már énekelték.

Lyánka téged látni s egybe nem szeretni nem lehet. 1825.

A tirann érc-keze büntetlen öl, kínoz rablánczaival. Szövege is Fogarasié. (Orbán, id. m. 51—2. l.)

Mikor Fogarasi a sárospataki főiskolából távozott, az énekar egy általa már előbb, Baranyai József nevű barátja távozásakor szerzett búcsúdálát (szövegét, dallamát Fogarasi szerzette) énekelte az ifjúság. (Tóth L. id. emlékbesz. 12. l.)

Fogarasinak tehát nem egyetlen szerzeménye volt a *Forró sóhajtlások* dallama, hanem, mint forrásaim igazolják, azonkívül még hatnak a dallama maradt ránk a sárospataki melodiárumokban. Tehetséges dallamszerző volt. Mint az ifjúsági énekar praecentorának, hivatalos állásából kifolyólag is, kötelessége volt alkalmi szöveg- és dallamszerzéssel foglalkoznia. Így kívánták ezt a hagyományos szokás és az énekkari rendszabályok. A dallamok szerzése és a harmónia szabályai szerint való kidolgozása az énekar alapszabályai szerint, e korban, a praecentorium (elnök, főénekesek, praecentor) feladata s kötelessége volt. A magyar zenetörténelemben Fogarasi neve eddig ismeretlen volt. Pedig méltó arra, hogy ott is tisztelettel emlegessék.

A Márton-féle Csokonai-kiadásban levő dallam szerzője, szerintem, valószínűleg az a Kossovich nevű zeneköltő, akinek állapotjáról és lakóhelyéről Csokonai Kazinczyhoz 1804 febr. 14-én írott levelének végén (*Kaz. lev.* 3:164. l.) kérdezősködik s akiről, válaszul Csokonainak, azt írja Kazinczy febr. 24-én Semjénből, hogy Kossovich «Kassán lakik, gróf Andrásyné, szül. Battháni kisasszony szolgálatjában. Egy kis púpos hátú emberke. Charactere igen nemes.» (*Kaz lev.* 3:170. l.) Kazinczy a *Pályám emlékezetében* is említi (1879. 190. l.) Kossovichot, mint aki Szulyovszky Menyhért gyermekeinek muzsikamestere s zeneszerző volt.

HARSÁNYI ISTVÁN.

A KÖLCSEY T SIRATÓ ÉNEKHEZ.

Pitroff Pál az IK. 1927: 240—241. lapján egy követi éneket közöl, melyet Kölcsey lemondásakor énekelték. Szerinte ennek dallamát nem ismerjük. E négy szakból álló versről Jókai is tud s a *Mire megvénülünk* c. regényében Ragályit sirató versnek mondja, a *Kis királyok*ban pedig a «Duna, Duna...» kezdetű verzzakát idézi.

A vers ósdi nyelve első pillanatra elárulja, hogy jóval régebb Kölcsey lemondásánál. S valóban a sárospataki kéziratár 1666. sz. Battha-féle kótatár 120. lapján fel van jegyezve e vers, de ott a Kölcseyre vonatkozó sor helyett ezt olvassuk:

Melyet a'Hon atyjai pergetnek
Hogy javunkra semmit sem tehetnek.

Ez a legrégebb szöveg, 1804—1808 közti időből való (ekkor írták e kótatárt). Egy másik, 1667. sz. dalgyűjteményben már a kritikus hely így van (II. 18 l.).

Melyet a'Honn nagyjai pergetnek,
Hogy Kölese nem ment el követnek.

E gyűjteményt 1830-ban írta össze Polgár János, volt pataki diák, négy évvel Kölcsey lemondása előtt. A következő változat a 1772. számú kéziratot versgyűjteményben található. Ez már nyolc szakra bővíté a verset, *Elkeseredés* címet ad neki. Ebben a kritikus hely így van (46 l.)

Mellyet a'hon atyái pergetnek,
Hogy Ragályi nem ment el követnek.

Ez a Ragályi valószínűleg Ragályi Tamás, ez 1825—27 s 1830-i országgyűlés híres követe; később hivatalnoki pályára ment. Ebben a szövegben a vers az alábbi szavakkal bővült

Vad méreggel dübörgött hazánknak
Keblére a'Török:
Azt fogadta a'pogány eszébe:
Már ez néki örök:
De kivívta a'hős magyar karja,
Megszűnt pusztítani a'sors viharja.

Árva hazám, be sok vér¹ kerenge
Feletted mindenkor,
Mennyi felhő lebege feletted,
Tudja a'jelenkor,
Csak az esoda, hogy még áll s nem² romba
Feledésbe nem merültél valaha

A'Tatár eldulni földedet
Jött egykor; győzelemmel
Tért vissza hazájába, hogy öldöklött végveszedelemmel.
Várna, Mohács a'két gyász hadira
Most is borzad a'szív hallására.

Hála az égnek, hogy megszabadult
A nyomorgó haza;
Benne Ferencz alatt ellen nem dult
S veszélyt nem halmaza
Dieső kormányunk, élj boldogúl
Mert a magyar haza így boldogúl.

E gyűjteményt 1848-ban írta össze, több évi gyűjtés alapján, Rácz Lajos Szerencsen. Megvan e vers a Tóth István-féle akadémiai gyűjteményben is (1832), Szininél (28 l.) Erdélyinél (I. 344). Dallama Bartalosnál (IV. 12—3).

E néhány adat eléggé igazolja, hogy e dal nemcsak régibb a Kölcsey lemondásánál, hanem a múlt század első felében általánosan ismert is volt.

GULYÁS JÓZSEF.

¹ talán: vész

² talán: sem

LENGYEL JÓZSEF VERSEI.

A debreceni körnek e szerény tagja a református énekeskönyvben 38 eredeti s két fordított énekével szerepel. Már ez a tény — ő írta tudniillik a legtöbb dicséretet, közülök az új énekeskönyv is megtartott 33-at — megérdemli, hogy róla megemlékezzünk. Annál inkább, mert az irodalomban a működéséről eddig elhangzott egyetlen ítélet, az az Uj Magyar Athenasé, igazságtalan. Énekei nem üres rímelések, versbe szedett száraz dogmatizálások vagy leírások. Lengyelnek volt tehetsége; ezt olyan énekek bizonyítják, mint *Az Urunk jóvoltá, Jézus ki a sárban valál, A csillagos égnek* (Kleist után), *Nagy az Úr* (Kleist után), *Fő boldogságom tartom én ebben, Tökéletes volt . . . , Uram, a te igéd nekem, Dicsérjüek hálaadással, Ne jöjjön addig szememre áldom, Úr Jézus, mely igen drága, Uram a töredelmes.* Ezek ma is sokszor felzendülnek a kálvinista templomok boltívei alatt. Verseit szívesen másolgatták be a régi dalgyűjteményekbe is, sőt dallamokat is szereztek rá. Így a sárospataki diákok melodiáriumaiban több verse van, persze neve jelzése nélkül.

Van azonban egy kéziratot kötetünk, amelyben több vers alá a Lengyel József, vagy az L. J. név van írva, s ezek helyileg is egymás közelében lévén, egy szerzőre utalnak. Ezt a hat költeményt neki tulajdonítja a 257. sz., Szeóns Istvántól 1798—1803 közt írt kötet: *Mi bajok az uroknak* (148. l.), *Gond nélkül csendes az élet* (148. l.), *Tavaszi gondolat* (151. l.), *A víg ember* (158. l.), *Jobb vígan élni, mint búsulni* (164. l.), *Elmefuttatás* (164. l.). Lengyel József azonkívül írt egy latin s magyar üdvözlő verset is akkor, amikor Zichy és Károlyi grófok 1794-ben Debrecenben jártak.¹ Lengyel e verse a latinon kívül két négy versszakból álló s egy két versszakból álló magyar verset tartalmaz, melyben (elég kezdetlegesen) az országbirót magasztalja. Tehetség dolgában már ekkor messze elmaradt Csokonaitól, pedig Csokonai ekkor még diák volt. Később is Csokonait, ki akkor még jóbarátja volt s nevenapjára költeményt is írt, az utódok nem egyszer érintkezésbe hozták vele, például abban a versben is, melyet a teljes Csokonai-kiadás II. kötetének 145. l. olvasunk «Zefir a vad liget mellett» kezdettel. Ezt Abafi a Figyelőben (X. 231.) mint Csokonai versét közölte, de már a Népelet 1924. 156. lapján, még inkább *Csokonai-tanulmányok* c. dolgozatomban (1926. 36.), kifejezést adtam annak, hogy nem lehet Csokonai verse, mert ugyanő egy daljegyzékben (II. 612. l.) az idegen versek közt említi címét. S most a 257. sz. kéziratot verseskötetben e verset azonos szöveggel megtaláltam L. J. jeggyel ellátva, *Tavaszi gondolat* cím alatt, s ez a jegy kétségtelenül a Lengyel József nevének kezdőbetűje, amennyiben körülte is vannak L. J. vagy Lengyel Jós. jelzésű versek. Íme a kortársak Lengyel e versét a Csokonai versei közé iktatták, de az előbbieik alapján törölnünk kell a Csokonai versei közül.

¹ E verseit a Csokonai ugyanakkor írt latin s magyar verseivel s az egyik piarista atya latin, alkaiosi mértékben írt versével s egy másik, a kötetből azóta kivett verssel együtt könyvtárunk SS55. jelzésű kötete őrzi. Lengyel Zichyt, Csokonai Károlyit, a piarista atya Károlyi Erzsébetet szólítja meg. Az elveszett vers Károlyi Józsefhez intézett óda volt.

Lengyelnek még egy másik verse is kedvelt. Ez a *Gond nélkül csendes az élet* című. Ez is L. J. jeggyel van ellátva az említett kéziratos kötetben. Az 1759. (36) s 1765. (22) sz. dallamtarakban pedig a dallama is megtalálható. Olvasható a 733/76. s az 514/216. sz. kéziratos kötetekben is, itt-ott jelentéktelen eltérésekkel. Már ez a sok lejegyzés is igazolja, hogy kedvelt ének volt. De, hogy Lengyel a szerzője, azt csak a 257. sz. kéziratos kötet bejegyzése bizonyítja. Van azonban egy nyomtatásban megjelent szövege is, az *Érzékeny és víg dalok* második (1834) kiadásában közölve (74. l.). Itt sincs jelezve a szerző. A 257. számú kéziratos kötet tanuságtétele szerint Lengyel József volt. Ez a vers a Csokonaitól cím szerint bejegyzett dalok közt is előfordul (II. 612): az első. Csokonai ugyane dal-lajstromban említ egy *Bumát, gondomat*... kezdetű dalt. Ezt a dalt is, mint a 257. sz. kéziratos kötet a név kiírásával igazolja, Lengyel József írta. Tehát nemcsak a kortársak, hanem maga Csokonai is érdemesnek tartotta a Lengyel verseiből nehányat lajstromba szedni.

Van még egy tréfás verse a költőnek, *A biharmegyei ökrök és lovak közt folyt tilkos, de felfedezett levelezésnek valóságos mása*, mely az Igazmondóban (1868) jelent meg.

Lengyel említett verseit (a Csokonai versei közt s az *Érzékeny és víg dalokban* megjelent két vers, valamint a Zichy-ünnepre írtak kivételével) itt közöljük.

Mi bajok az uraknak?

Semmi bajok az uraknak, terhes az erszények,
Sok tutzeteket elraknak, míg nyeli szekrények.
Összedugott kéz szedi fel a bért,
Más tenyere kopik azért.
Azért fárad ezer eke,
Hogy egy vén láda feneke
Birja a rab aranyokat,
Tömlőczbe tartsa azokat.
Azért lótfut száz jobbágya,
A rozsdának hogy legyen ágya.
Hát aki szegénységbe még oda nem hága,
Mert csak levegő égből áll ősi jószága.
Eszi madarak kenyerét,
De ennek hol teszi szerét.
Bár pénzét nem eszi penész
Ha van nála eleven ész.
Az ország kulcsa kezében,
Akarmely szegeletében
Nyitva van a kamarája,
Minden falu néki hazája.

Lengyel Jós.

Megvan a 131. sz. kéziratos kötetünk 284. lapján is.

A víg ember.

Búmat gondomat szélnek eresztem
Vélek magamat el nem epesztem.
Ha keserítettém Megunom életem
Panaszom lanttal kergetem
Nyíltai bánatnak Bár lelkem meghatnak
Kedventől meg nem foszthatnak
Mert ha napom béborúl
De holnap kividorúl.

Igy az ég velem azt cselekeszi,
 Hogy másnap delem fényesbé teszi,
 De tölem napfényem, reményem
 El nem veszi.

Lengyel Jós. msk.

Megvan a Tóth István-féle akad. kézír. dalgyűjteményben is.

Jobb vígan élni, mint búsúlni.

Nálunk maga lakozzék az öröm, álljon a bú messze,
 Ránk szomorú fellegeit soha ne eressze.
 Sírní nem szeretünk,
 Gyászt nem szenvedhetünk
 Jobb is, hogy e nélkül foly életünk.
 Sem Niobe kővé
 Sem Biblia kútfővé
 Nem vált volna soha,
 Te levél, mostoha
 Bú, csuda szerzővé.
 Sok orcák színének
 Rózsák engednének,
 Ha a búnak,
 Mint egy szúnak,
 Rágásán,
 Tartásán
 El nem epednének.

L. J.

E vers kezdete emlékeztet a Csokonai zsengei közül a *Jót kívánásra* (II. 244).

Elme-futtatás.

Tarka malacz hova szaladsz vágjál egy komplementet,
 Mert a Tisza-háti bunda igen nagyot köhentet.
 Róka-torkos vén bába,
 Fulj bele a Dunába,
 Adsz-e paist (?) fogjunk rókát, számoljunk a fülével,
 Mivel a rák frontot vetett a hátulsó részével.
 Te kis gyermek, majd rá verek a lapos fenekedre,
 Bele esett a kutba a szomszéd asszony vedre. *L. J.*

Ez utolsó versre valóban áll az Uj Magyar Athenas ítélete: csak üres rímelés. (A többi sem sokkal különb! *Szerk.*)

GULYÁS JÓZSEF.

TOMPA GYŰJTEMÉNYBEN KIADATLAN VERSE.

Szatmár vármegye, *Szatmár-Németi, Magyarország vármegyéi és városai* c. kötetben a 152. lapon olvashatjuk a következő verset:

A szép Kati.

Hires Szatmár városában
 Giród felé
 Egy szeglet ház, keskeny palló
 Vezet belé
 És e házban ablak mellett
 Ül szép Kati,
 Ha férfit lát, a viláért
 Se nézne ki.

Haj Istenem, mi boldogság
 Ott ülni benn,
 Kivált, ha szép szemébe is
 Kacsint a szem.
 Oh mert szeme, mikép maga
 Olyan hamis;
 Ha ránéz, elhomályosul
 A csillag is.

Lehetne ő hamis, lenge
 És csapodár,
 Csak ne volna olyan, mint a
 Vándor madár.
 Hiszen, ha az idő dertül
 Tavasz felé,
 Elköltözik majd boldogabb
 Tájak felé.

Utazz békén, Isten veled
 Vándor madár,
 De jól vigyázz szivedre, hogy
 Ne érje kár,
 És őrizd meg és hozd vissza
 Szerelmedet
 Mely mondhatlanul boldogítja
 hívedet.

E Csokonai *Parasztdalára* emlékeztető s szintén Katát emlegető versnek szerzője a cikkíró szerint Tompa Mihály. És csakugyan közöl Tompától még két verset (*Nyílt levél egy hölgyhöz s a Gólyához*) és öt rávonatkozó levelet, s ismertet egy *Dalfűzér c.* versgyűjteményt, melybe Tompa saját kezével 235 dalt írt be kezdő soraival. (Ezek közt e három saját verse.) Ferenczi János műveinek III. kötete alapján (1907.) azt hiszi, hogy ez is ismeretlen. Pedig e *Dalfűzért* már a Figyelő 1881. X. 81. XII. 98. lapja, sőt Váczy Tompa-életrajza is ismeri. A *Nyílt levelet* Kéky Tompa-kiadása (1914.) is említi a Ferenczi-féle eltérésekkel (394. l.), de *A szép Kati* című verset illetőleg a többi (még meg nem jelent) kötet lesz hivatva véleményt mondani. Addig is a tudós világ ítélete elé bocsátjuk a *Szatmár-Németi* kötetből. Különben a Ferenczi könyve annyira nem keltett figyelmet, hogy az IK. bírálója (1914. 123. l.) Váczynek hibául rója fel, hogy Tompa-életrajzában ennek adatait nem használta fel. A 235 dal közlése is fontos lenne Tompa népköltészeti érdeklődésének ismerete szempontjából, amint a Petőfi népdalgyűjtését is közölte az Ethn. 1914. 194. s. k. l.

GULYÁS JÓZSEF.

MIKOR GYŰJTÖTTE ÖSSZE VERSEIT KATONA JÓZSEF?

A N. M. kéziratára örzi Katona verseinek saját kézírású gyűjteményét. A költemények első és egyetlen kiadása az Abafi-féle Nemzeti Könyvtár 19. kötetében, Katona József összes műveinek III. kötetében található. Abafi a kötet bevezetésében (XIV. l.) azt mondja, hogy Katona a «*Bánk bánt megelőzőleg verseit is sajtó alá egyengeté, mint azt a Nemzeti Muzeumban lévő eredeti kézírata bizonyítja, ennek címe: 21. Ifj. Katona József versei 1818.*» Gyulai is azt említi tanulmányában, (1907.² 18. l.), hogy ezt a gyűjteményt maga Katona írta össze 1818-ban. Miletz könyve is a «*verseihez 1818-ban írt*» előszóról beszél. Legutóbbi időben Hajnóczy (1926.) meg épen költeményeinek 1818-ban való összegyűjtéséről tesz említést. — Ezeket az adatokat látszólag igazolná is a kézirat. De csak látszólag, valójában azonban nem.

A címlap szövege ugyanis némileg eltér attól, amelyet Abafi közölt. A teljes cím: *Ifj. Katona József (a' Bánk bánt Szerzőjének) Versei 1818* — Ha már most arra gondolunk, hogy a *Bánk bánt* csak 1820. nov. 15-én jelent meg (Hajnóczy megállapítása szerint) nyomtatásban, különös dolog, hogy miért nevezi magát a költő már 1818-ban a *Bánk bánt szerzőjének?* Kétségtelen, az volt, de az a közönség, amelynek verseit szánta, ha csakugyan

gondolt kiadásukra — erről nem tudhatott. E különösség azonban szinte magától eltűnik, ha figyelmesen nézzük a kézirat címlapját. Feltűnik ugyanis a cím és az évszám különbözőése, eltérő a tinta színe, egészen más a ductusa is. Ha pedig a Dabasi Halász Bálinthoz írott költemény ugyancsak 1818-as évszámával hasonlítjuk össze, nyilvánvalóvá lesz, hogy a címlap 1818-as évszámát nem Katona írta. De hát ki írta? Erre is megfelelhetünk. Az évszám alatt, valamint a címlap belső oldalán levő könyvtári bejegyzés vonalvezetése teljesen egyezik a száméval, sőt a belső bejegyzésnek, amely Tóth Kálmán adományozásáról szól, évszáma (1859) az 1 és 8 sajtóságos kapcsolásával kétségtelenné teszi, hogy a címlapnak e többeket megtévesztő évszáma ennek a könyvtári tisztviselőnek a tollától ered. Így idegen kéz írta a címlapra azt az évszámot, amely a kéziratból mint legkésőbbi dátum megállapítható. Tehát a gyűjtemény nem bizonyítja, hogy Katona 1818-ban gyűjtötte össze verseit és már 1818-ban gondolt volna költeményei kiadására.

A *Bánk bán* szerzőségére való hivatkozással azonban ismét baj van. Figyelmünket felkellette, de vesztére: a címnek e zárójelbe tett része sem Katona kezeírása. Ugyanaz a toll írta, amely az évszámot. A cím előtt van még egy V. betű, amelyet felismerhetetlen kéz K-vá alakított át. Ez a V. azonban kétségtelenül Katona írása. Úgy látszik *Verseik* címet akart adni gyűjteményének, de csak a kezdőbetűig jutott, amelyet talán épen Katona formált saját nevének kezdőbetűjévé. Ezen az alakított betűn kívül tehát az egész címből Katona csak ennyit írt: *Iffj. Katona József Versei*. Ez azonban sem a gyűjtemény összeírásának, sem a kiadás tervének idejére adatot nem nyújt. A felvetett kérdésre csak a belső érvek jóval gyengébb világitóerejével adhatunk majd megközelítő pontossággal feleletet.

HEGEDŰS ZOLTÁN.